

1. บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

แนวทางการพัฒนาประเทศไทยนับตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันคือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)กล่าวได้ว่าประเทศไทยมีแผนพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและอุดมการณ์การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย การดำเนินไปของการพัฒนาจะเน้นการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้โดยรัฐบาลทุกยุคทุกสมัยเชื่อว่าการนำพาประเทศไปสู่สังคมอุตสาหกรรมจะช่วยให้ประชากรของประเทศ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่อาศัยในชนบทและส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรจะพ้นจากสภาพของความด้อยพัฒนาและความยากจน การพัฒนาประเทศตามกรอบคิดดังกล่าวได้นำไปสู่กระแสการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของคนในสังคมไทยในมิติต่างๆ โครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศโดยภาพรวมเปลี่ยนไปจากเดิมที่เป็นการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการค้าและการส่งออก แบบแผนการผลิตทางการเกษตรเปลี่ยนไปจากที่เคยอาศัยระบบคิดและความรู้ท้องถิ่นหรือที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มาเป็นการผลิตตามแนวเกษตรแผนใหม่เพื่อเอื้อต่อการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาอุตสาหกรรม รูปแบบของระบบการผลิตของเกษตรกรรมแผนใหม่จึงเป็นลักษณะของการจัดการเชิงเดี่ยวตามหลัก “วิทยาศาสตร์” ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยภายนอกอย่างเข้มข้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและปริมาณผลผลิตตามความต้องการของตลาดหรือป้อนโรงงานอุตสาหกรรมรวมทั้งเพื่อการส่งออก จากกระบวนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้าและส่งออกสินค้าเกษตร นอกจากจะทำให้คนในชุมชนชนบทต้องพึ่งพิง ทุน เทคโนโลยี และกลไกตลาดแล้วยังทำให้ภาคชนบทกลายมาเป็นแหล่งแรงงานราคาถูกให้กับโรงงานอุตสาหกรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

กว่า 4 ทศวรรษที่ผ่านมาจากการที่รัฐนำพาประเทศไปสู่ความทันสมัยและระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งแท้ที่จริงแล้วไม่ใช่ระบบทุนนิยมเสรี แต่เป็นระบบตลาดผูกขาดผู้ที่ได้ประโยชน์จากระบบนี้คือผู้ที่มีโอกาสที่ดีกว่าและเป็นผู้ที่ครอบครองทรัพยากรมากกว่า กล่าวคือกลุ่มนายทุน ผู้ปกครอง และข้าราชการ ส่วนผู้ที่ตกอยู่ในสภาพที่เสียเปรียบคือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในสังคมชนบทซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบพอยังชีพหรือเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ท่ามกลางกระแสการพัฒนาแบบตลาดทุนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ การดึงเอาทรัพยากรธรรมชาติ(ป่า ดิน น้ำ) ที่มีความสำคัญต่อการ

ดำรงชีวิตของคนชนบทมาใช้ประโยชน์เพื่อชุมชนเมืองและภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ผลที่ตามมาคือภาคเกษตรกรรมที่เป็นภาคส่วนที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศมาโดยตลอด ในฐานะเป็นแหล่งจ้างงานส่วนใหญ่ของประเทศที่นับวันจะต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ มากมายและรุนแรงเพิ่มมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านการกระจายรายได้และโอกาสระหว่างเมืองและชนบท การเกิดปัญหาสังคมต่างๆ และที่สำคัญความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมตลอดทั้งปัญหาป่าไม้ลดลง ข้อมูลสถิติในปี 2553 จากการสำรวจทรัพยากรป่าไม้ของสำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้ ปรากฏว่าในปีพ.ศ.2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ 273,629 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ทั้งหมด แต่ในปีพ.ศ.2551 พื้นที่ป่าไม้ลดลงเหลือ 171,585.65 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 33.44 หากพิจารณาเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ.2504 มีพื้นที่ป่าไม้ 70,904 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 41.99 ของพื้นที่ภาค แต่ในปีพ.ศ. 2551 พื้นที่ป่าไม้กลับลดลงอย่างมากจนเหลือ 27,555.54 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 16.32 ของพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกคือ ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพส่งผลให้ผลผลิตตกต่ำขณะที่ต้นทุนการผลิตสูง ทั้งหมดเหล่านี้มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตและปัญหาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของคนในสังคมชนบท การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาเงินตราเพื่อการค้าได้ทำให้คนในชุมชนเกษตรกรรมหลายชุมชนต้องประสบกับภาวะที่รายได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคชีวิตขาดหลักประกันในอนาคตจนก้าวเข้าสู่วัฏจักรการเป็นหนี้สินและความยากจนซึ่งเป็นปัญหาที่ฝังรากลึกในสังคมเกษตรกรรมของไทยมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน

การที่ประเทศถูกนำไปสู่ความทันสมัยภายใต้แนวพัฒนาเศรษฐกิจที่พึ่งพาเงินตรานับตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ได้กระตุ้นให้เกิดกระแสค่านิยมใหม่ในสังคมไทยคือการมองและ“ตีค่า” ของสังคมที่เจริญก้าวหน้าหรือพัฒนาแล้วคือต้องเป็นสังคมที่มีความสะดวกสบายต่างๆ ทางวัตถุ ค่านิยมใหม่นี้ได้แพร่ขยายและมีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมของคนในสังคมชนบทที่ถูกมองว่าเป็นสังคมที่ไม่เจริญ การดิ้นรนเพื่อแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าและสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับตนเองตลอดจนเงินตราที่สังคมใช้เป็นเครื่องวัดความสำเร็จในการประกอบอาชีพ เช่นการอพยพหางานทำในชุมชนเมือง โรงงานอุตสาหกรรมการไปขายแรงงานในต่างประเทศ เป็นต้น เหล่านี้ได้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในหลายชุมชนในสังคมชนบท ขณะเดียวกันท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ

(ที่ไม่ได้อยู่ในรูปของเงินตรา)แม้จะพบว่าทุนเหล่านี้ปัจจุบันจะคงดำรงอยู่ในชุมชนก็ตามแต่ก็มีได้รับความสนใจว่าเป็นคุณค่าและรากฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตของชุมชน

อย่างไรก็ตาม แม้ในภาพรวมชุมชนในสังคมชนบทหลายชุมชนจะตกอยู่ในภาวะที่ยากลำบากและพึ่งตนเองไม่ได้ แต่ที่ผ่านมาโดยเฉพาะช่วงหลังการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปีพ.ศ.2540 ยังมีชุมชนอีกจำนวนหนึ่งอยู่ระหว่างการพลิกฟื้นเศรษฐกิจชุมชนของตนเองเพื่อบรรเทาปัญหาความยากจน และปัญหานี้สิน ตลอดจนหาทางปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตให้สามารถอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่อย่างมีศักดิ์ศรี และหาโอกาสที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของประเทศอย่างเสมอภาคกับคนอื่น ๆ ของประเทศ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากกลุ่มเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ที่มีผู้มีความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่คนทั่วไปเรียกว่า“ปราชญ์ชาวบ้าน”เช่นครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิพ้อมาย สร้อยสระกลางพ่อดำเดื่อง ภาษี เป็นต้น เป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาภายใต้แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หลังวิกฤตเศรษฐกิจปีพ.ศ.2540 ประเทศไทยมีการปรับกลยุทธ์การพัฒนาที่เน้นให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในชุมชนท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น ทั้งนี้โดยได้หันมาสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทางพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้คนในชุมชนมีความมั่นคงในการผลิต ไม่ตกอยู่ในภาวะเสี่ยงเหมือนที่เคยเป็น และสามารถมองเห็นทิศทางการแก้ปัญหาต่างๆได้ด้วยตนเอง รวมตลอดทั้งให้ความสนใจต่อประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน

ที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือการเกิดกลุ่มและองค์กร/สถาบันระดับท้องถิ่นขึ้นมากมาย เช่น กลุ่มเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน โรงเรียนชุมชนอีสาน มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีจังหวัดขอนแก่น มหาชีวลัยอีสาน เป็นต้น โดยกลุ่ม องค์กร/สถาบันเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคมให้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปขับเคลื่อนให้เกิดผลในทางปฏิบัติจริงเพื่อแก้ปัญหาของคนในชุมชน การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มคนต่างๆกล่าวได้ว่าประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งและในบางชุมชน ในส่วนที่ประสบความสำเร็จคือ เกษตรกรบางส่วนได้เรียนรู้จนสามารถค้นหาศักยภาพที่แท้จริงของตนเองและพัฒนาศักยภาพดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเองได้ เช่น มีการทำกิจกรรมเศรษฐกิจที่หลากหลาย แต่ที่สำคัญคือ กิจกรรมเศรษฐกิจที่หลากหลายที่เกิดขึ้นในพื้นที่จากการขับเคลื่อนโดยกลุ่มองค์กร/สถาบันในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแม้ผู้ที่เกี่ยวข้องหลายส่วนมองและเชื่อว่าเป็นการดำเนิน

กิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงก็ตาม แต่ความจริงแล้วเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น เพราะกิจกรรมเศรษฐกิจที่ดำเนินอยู่มากมายภายใต้การขับเคลื่อนขององค์กร สถาบันต่างๆ ในชุมชนส่วนใหญ่แล้วที่ผ่านมามีแนวโน้มเป็นกิจกรรมที่ยังไม่ได้พัฒนาหรือต่อยอดอย่างเป็นระบบที่ชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การตลาด การแปรรูป การค้าขาย เพื่อมุ่งให้เกิดรายได้ที่มั่นคงหรือเป็นอาชีพที่มั่นคงส่งผลต่อคนในครอบครัวและชุมชน ดังนั้นการที่จะสร้างความมั่นคงและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนได้นั้น องค์กร/สถาบันท้องถิ่นที่เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดีเกี่ยวกับการจัดการทุนของชุมชน(ทั้งที่เป็นเงินและไม่ใช่ว่าเงิน)ด้วยฐานความรู้เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนโดยมีเป้าหมายของการใช้ทุน คือส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ การฟื้นฟูอาชีพ การพัฒนาคน ชุมชน สังคม วัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจชุมชนสามารถขับเคลื่อนด้วยตัวเอง และสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจระดับมหภาค

ด้วยเหตุผลข้างต้นงานวิจัยนี้จึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องบทบาทขององค์กรชุมชนในการสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยจะศึกษากรณีของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสาน อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1.2.1 วิเคราะห์บทบาทของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานในการสร้างกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1.2.2 ศึกษากระบวนการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานไปสู่สังคมในวงกว้าง

1.2.3 เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาเป็นข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 ศึกษาบทบาทของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานในการสร้างฐานความรู้เพื่อพัฒนาสติปัญญาของคน/ครอบครัว/ชุมชน/สังคม ให้มีศักยภาพที่จะฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและสร้างความมั่นคงในอาชีพ จนสามารถกำหนดวิถีชีวิต คุณภาพชีวิต และอนาคตของตนและ

ชุมชนได้

1.3.2 ศึกษารูปแบบและวิธีการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวะาลัยอีสานในการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ไปสู่สังคมในวงกว้าง

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษา “บทบาทขององค์กรชุมชนในการสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง:กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้มหาชีวะาลัยอีสานอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์” โดยมีวิธีการดำเนินการดังต่อไปนี้

1.4.1 การรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลมี 4 วิธีคือ

- (1) การศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- (2) การเข้าร่วมสังเกตการณ์ (observation)
- (3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)
- (4) การจัดกลุ่มสนทนา(Group Discussion)

1.4.2 วิธีการและขั้นตอนการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดกรอบแนวคิดและแผนงาน

ทบทวนและทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียงรวมทั้งการทบทวนแนวคิดดังกล่าวจากการประมวลผลข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ที่มีอยู่จากแหล่งต่างๆ เช่น รายงาน งานวิจัย บทความต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

1.) การสำรวจเบื้องต้นเป็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่และศูนย์การเรียนรู้มหาชีวะาลัยอีสานพร้อมกับการประสานงานขอความร่วมมือกับผู้นำของศูนย์รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อวางแผนสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย และจัดสนทนากลุ่ม

2.) การเก็บข้อมูลเชิงลึกโดยการสัมภาษณ์ผู้นำศูนย์ และสมาชิกของฐานการเรียนรู้มหาชีวะาลัยอีสาน

3.) การจัดกลุ่มสนทนา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกระบวนการเรียนรู้ของศูนย์ในการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกให้สามารถต่อยอดองค์ความรู้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของตนและครอบครัวให้ดียิ่งขึ้น

4.) การสังเกตการณ์ เป็นการสังเกตการณ์กิจกรรมต่างๆของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสาน

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลในพื้นที่ตลอดเวลาในช่วงของการสัมภาษณ์จัดกลุ่มสนทนาและสังเกตการณ์

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำตามสถานภาพของบุคคลนั้น ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549:208)

ชุมชน ในความหมายตามพระราชบัญญัติการจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)พ.ศ.2543 มาตรา 3 หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็นปกติ และต่อเนื่อง โดยเหตุที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน หรือมีอาชีพเดียวกัน หรือประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือมีวัฒนธรรมความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน

องค์กรชุมชน ในความหมายตามพระราชบัญญัติการจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)พ.ศ.2543 มาตรา3 หมายถึง กลุ่มคนที่มีระบบการจัดการที่สมาชิกของชุมชนจัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการร่วมกันโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพพัฒนาอาชีพเพิ่มรายได้และสิ่งแวดล้อม หรือพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง ระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับฐานทรัพยากร(ดิน น้ำ ป่า ฯลฯ) ระบบการผลิต ระบบการบริโภค ระบบการจัดการทุนที่เป็นตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงินโดยอาศัยกิจกรรมกลุ่มเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพหรือฟื้นฟูสภาพแวดล้อม/คน/ครอบครัว/ชุมชนและอาชีพจนสามารถยกระดับการกินดีอยู่ดีของชุมชน

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

องค์กรชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างสมดุลและยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1.7 คำถามของงานวิจัย

องค์กรชุมชนมีบทบาทในการขับเคลื่อนกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไรบ้าง

1.8 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.8.1 แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

นักคิดที่มีชื่อเสียงในระดับสากลและเป็นบุคคลที่มีความโดดเด่นที่สุดคนหนึ่งในเรื่องเศรษฐกิจชุมชน คือ มหาตมะคานธี (Mohandas Karamchand Gandhi 1869-1948) ระบบเศรษฐกิจตามแนวคิดของคานธีจะยึดหลักที่เรียกว่า สวเทชี (swadeshi) ซึ่งเขาหมายถึงการใช้ประโยชน์จากท้องถิ่นและให้ความสำคัญกับการผลิตและการตลาดในประเทศก่อนต่างประเทศ คานธีเห็นว่าการยึดหลักสวเทชีเป็นการปูทางไปสู่การสร้างระบบเศรษฐกิจที่กระจายอำนาจและพอเพียงในตัวเอง (self-sufficient economy)¹ ดังนั้นแต่ละชุมชนหรือหมู่บ้านต่างก็ควรเป็นอิสระและปกครองตนเอง ซึ่งเรียกว่า สวราช (swaraj) และถึงแม้ว่าจะปกครองตนเองก็ตาม แต่ก็สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลหมู่บ้านอื่นๆได้ คานธีมองเห็นคุณค่าและเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวชนบทที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ได้เสนอแนวคิดชุมชนพึ่งตนเองหรือที่เรียกว่า หมู่บ้านสวราชซึ่งหมายถึงการปกครองด้วยตนเอง คานธีได้อธิบายเกี่ยวกับหมู่บ้านสวราชไว้ว่า²

“ในความคิดของข้าพเจ้า หมู่บ้านสวราชคือ หมู่บ้านที่เป็นสาธารณรัฐในตัวเองอย่างสมบูรณ์คือเป็นอิสระไม่ต้องพึ่งพิงเพื่อนบ้านในสิ่งที่ต้องการเพื่อดำรงชีวิต แต่ก็พึ่งพาอาศัยกับหมู่บ้านอื่นๆเมื่อจำเป็น ดังนั้นภารกิจแรกของทุกๆหมู่บ้านคือการปลูกพืชอาหารและการปลูกฝ้ายเพื่อทอผ้า หมู่บ้านกันที่ไว้เลี้ยงสัตว์ ที่พักผ่อนและที่เล่นของผู้ใหญ่และเด็ก แล้วนั้นหากยังมีที่ดินเหลือ ก็จะปลูกถั่ว ยาสูบ ฝิ่น และอะไรจำพวกนั้น หมู่บ้านจะมีโรงละคร โรงเรียน และสถานที่ประชุมสาธารณะ จะมีระบบน้ำของตัวเองเพื่อประกันว่าจะมีน้ำใช้ที่สะอาด ซึ่งจะทำให้ได้โดยมีบ่อน้ำและที่ใส่น้ำที่ควบคุมได้ การจัดสอนวิชาที่เป็นเรื่องความรู้พื้นฐานจะต้องเป็นการศึกษาภาคบังคับ และเท่าที่จะสามารถทำได้ กิจกรรมทุกอย่างควรจัดทำบนพื้นฐานของการร่วมมือ (co-operative) กัน”

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน, 2550, หน้า 103.

² อ้างแล้ว, หน้า 103 - 104.

แนวคิดของคานธีนอกจากจะเน้นในเรื่องการพึ่งพาตนเองทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศแล้ว คานธียังได้เสนอแนวทางทรัสตีชิพ(trusteeship) เพื่อเป็นการแก้ปัญหาที่ว่าชาวบ้านจำนวนมากไม่มีกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร เช่นที่ดิน หลักการของทรัสตีคือ ผู้ที่ถือทรัพย์สินถูกผูกมัดให้กระทำการเพื่อผลประโยชน์ของผู้อื่นไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของตัวเอง การใช้หลักทฤษฎีทรัสตีนี้คนรวยจะไม่ยึดติดกับทรัพย์สินสมบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วคนรวยจะร่วมมือกับคนจน รวมทั้งไม่ต้องทำลายระบบกรรมสิทธิเอกชนหรือระบบทุนนิยม คานธี อธิบายถึงคุณค่าของแนวทางนี้พร้อมกับเรียกร้องให้เอกชนสนับสนุนหลักการทรัสตีเพราะจะเป็นการแก้ปัญหาค่าความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจได้โดยที่รัฐไม่ต้องเข้ามาริบททรัพย์สินสมบัติของคนรวยซึ่งจะเป็นการรวมศูนย์อำนาจในมือรัฐ แต่จะเกิดสภาพการกระจายอำนาจที่ทุกฝ่ายในสังคมต่างมีพันธะให้บริการแก่กันและร่วมมือกัน

ในบริบทสังคมไทยแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนได้ถูกนำเสนอบนรากฐานทางวัฒนธรรมที่คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมท้องถิ่นและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ แนวทางดังกล่าวถูกนำเสนอโดยนักคิด นักวิชาการในสถาบันการศึกษา และปัญญาชนท้องถิ่น (เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน) รวมทั้งผู้นำองค์กรพัฒนาเอกชน นักคิดที่สำคัญดังเช่น ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยให้หันกลับมาพิจารณา เศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นฐานล่างของสังคมโดยให้เป็นเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งเน้นเศรษฐกิจที่ไม่ใช้เงินเป็นแรงจูงใจ แต่ใช้ศีลธรรมและวัฒนธรรมเป็นแกนกลาง ดร.เสรี พงศ์พิศ¹ มองว่าการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ทำลายระบบเศรษฐกิจแบบเดิมไปจนหมดการฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนขึ้นมามีความสำคัญการเรียนรู้ที่เรียกว่า “ประชาพิชัย” คือ ชาวบ้านวิจัยตนเอง เรียนรู้จักตนเอง ชุมชน และโลก ตลอดจนการเรียนรู้จักเอกลักษณ์และรากเหง้า ความรู้ภูมิปัญญา ทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง การเสนอความคิดเศรษฐกิจชุมชนของนักคิดไทยที่กล่าวมาข้างต้นได้ผลักดันแนวคิดที่จะส่งเสริมให้สถาบันครอบครัว และชุมชนเป็นสถาบันหลักในการพัฒนาจนกลายมาเป็นแนวคิดส่วนหนึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - พ.ศ.2541) จนมาถึงช่วงวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2540 ทรงเสนอแนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นปรัชญาที่เน้นการพึ่งตนเองและดำเนินทางสายกลางสำหรับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร สถาบัน ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล² ได้สรุปเศรษฐกิจพอเพียงว่า

¹ ดร.เสรี พงศ์พิศ, เศรษฐกิจชุมชนบนฐานความรู้, 2548.

² ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล, ได้เบื้องพระยุคลบาท, 2544, หน้า 286-287.

“หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง(Relative Self-sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้อง
เดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานของตัวเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้
ไม่ใช่แต่จะมุ่งมุ่งแต่ความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว”

การขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ไปสู่การปฏิบัติจริงได้ถูกกำหนดเป็นนโยบายหลัก
ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 - พ.ศ.2554)การพัฒนาตามแนว
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการกระตุ้นและมีการตอบสนองจากชุมชนได้อย่างรวดเร็ว แต่อย่างไรก็
ตาม การดำเนินกิจกรรมและแสดงบทบาทของชุมชนในการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวยังมีข้อจำกัด
หลายประการไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความเข้าใจในนโยบายการพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจ
พอเพียง ซึ่งประชาชนมองว่ายังมีความเป็นนามธรรมประกอบกับความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร ที่ถ่ายทอด
หรือส่งผ่านจากแหล่งข้อมูลยังไม่สมบูรณ์และคลาดเคลื่อนซึ่งถือเป็นอุปสรรคสำคัญในการขับเคลื่อน
การนำนโยบายพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่หรือชุมชน ที่ผ่านมา
ทั้งหน่วยงานภาครัฐและชุมชนต่างประสบปัญหาในด้าน “บทบาทและการปรับตัว”¹ ในการนำปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อเป็นทางเลือกและทางรอดอย่างแท้จริง ดังนั้น
การที่จะนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรมจึงจำเป็นต้องมีการเรียนรู้จากกรณี
ตัวอย่างหรือต้นแบบที่มีความถูกต้องชัดเจนรวมทั้งมีความเข้าใจในระดับปรัชญา แนวคิด หลักการ
และการนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม

1.8.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบัน แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียงเป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับความ
สนใจจากสังคมไทยเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นนักพัฒนา ผู้กำหนดนโยบาย นักวิชาการและประชาชน
ได้สนับสนุนให้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจชุมชนให้เป็นทางเลือกใหม่ของการพัฒนา แต่การ
ศึกษาวิจัยทางวิชาการเรื่องเศรษฐกิจชุมชนด้านโครงสร้าง กลไกและพลังขับเคลื่อน รวมทั้งเส้นทาง
เศรษฐกิจชุมชนยังมีอยู่จำกัด อย่างไรก็ตามมีงานวิจัยในบริบทประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านเพื่อ
อธิบายและทำความเข้าใจกับระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านให้มากขึ้น งานวิจัยดังกล่าวคือ งานวิจัยชุด
โครงการ “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย” ซึ่งมีศาสตราจารย์ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นหัวหน้า
โครงการและมีนักวิจัยจำนวน 27คนโดยได้ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจศาสตร์และ
มานุษยวิทยา โครงการนี้ได้ทำการวิจัยในระหว่างปี 2543-2546 ข้อสรุปผลงานวิจัยพบว่า เศรษฐกิจ
ไทยมีสองระบบคือระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและระบบเศรษฐกิจชุมชนโดยระบบเศรษฐกิจชุมชน
สามารถดำรงความเป็นระบบในตัวเองมาได้เพราะความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชนที่สืบเนื่องกันมา
และเสนอว่าเส้นทางพัฒนาของประเทศควรให้ชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนมีบทบาทนำ

¹ปาริชาติ วลัยเสถียร, นโยบายและมาตรการในการส่งเสริมธุรกิจชุมชน:โครงการวิจัย:รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์,2541,หน้า10.

งานวิจัยย่อยที่ดำเนินการภายใต้ชุดโครงการ “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย” และสนับสนุนข้อสรุปดังกล่าวข้างต้นเช่นงานวิจัยเรื่อง “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้” ของ **สมคิด พรหมจรรย์และคณะ** ซึ่งได้เลือกศึกษาในพื้นที่อีสานใต้ประกอบด้วยชุมชนชนบทของจังหวัดอุบลราชธานีศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์และนครราชสีมาเป็นการศึกษาเพื่อค้นหาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ซึ่งค้นพบสาเหตุสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้เปลี่ยนแปลงมี 2 ช่วง โดยในช่วงแรกคือ ก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติพบว่าสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของชุมชนอีสาน คือ อำนาจรัฐ การศึกษา การศาสนา การคมนาคม และช่วงที่สองคือช่วงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งพบว่าการเพิ่มขึ้นของประชากรและการรุกเข้ามาของระบบทุนนิยมเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง งานวิจัยของ **สมคิด พรหมจรรย์และคณะ** ได้สังเคราะห์ให้เห็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการคงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ซึ่งปัจจัยหนึ่งในหลายๆปัจจัยที่สำคัญเหล่านั้นคือปัจจัยด้านวัฒนธรรมเช่น การพึ่งตนเอง ความสัมพันธ์กับครอบครัว ชุมชน และการดำรงชีพบนพื้นฐานของความเกื้อกูลกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภายใต้ชุดโครงการ “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย” ยังมีงานวิจัยย่อยของ **ดร.พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน** เรื่อง “เส้นทางเศรษฐกิจชุมชนในกระแสทุนนิยม” ศึกษาในพื้นที่ชุมชนนาไผ่ จังหวัดยโสธร เป็นการศึกษาการปรับตัวของชุมชนชาวนาให้อยู่รอดได้ในกระแสทุนนิยม การศึกษาของ **ดร.พรเพ็ญ** ได้ให้ภาพการจัดการโรงสีชุมชนนาไผ่ในรูปแบบของสหกรณ์ชาวนาที่ประสบผลสำเร็จคือสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีอำนาจต่อรองในกระแสทุนนิยม ผลวิจัยสรุปว่า สามารถสร้างอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจกับภายนอกได้เพราะมีการฟื้นฟูกระบวนการสร้างจิตสำนึกของชุมชนขึ้นมา

ส่วนงานของ **ศาสตราจารย์ดร.ยศ สันตสมบัติ** ซึ่งเป็นงานวิจัยย่อยอีกชิ้นหนึ่งเรื่อง “พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการที่ค้นคว้าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม” โดยงานวิจัยนี้ได้ให้รายละเอียดชีวิตชาวนาในภาคเหนือ และอธิบายถึงการเกิดสภาพ “ชาวนาผู้ยืดหยุ่น” ในชุมชนชาวนาภาคเหนือตอนบน งานวิจัยของ **ศาสตราจารย์ดร.ยศ สันตสมบัติ** เป็นการศึกษาในแบบมานุษยวิทยาและนำเสนอภาพของพลวัตและการปรับตัวของชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนซึ่งพิจารณาประเด็นการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านของเศรษฐกิจชุมชนและการปรับตัวทางวัฒนธรรม ข้อค้นพบของงานวิจัยคือ **ประการแรก** จากสภาวะการเป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมทำให้ชาวนาในภาคเหนือมีการเปลี่ยนแปลงในด้านบทบาท อัตลักษณ์ และสถานภาพทางสังคมซึ่งมีความซับซ้อนมากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้ทำให้สังคมชาวนาถูกทำลายลง ในทางตรงกันข้ามร่องรอยของ “วัฒนธรรมชาวนา” ยังคงดำรงอยู่ในอัตลักษณ์และการจัดองค์กรทางสังคมของชาวนา และ **ประการที่สอง** ความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชนมิได้ตั้งอยู่บน

พื้นฐานของรายได้เพียงอย่างเดียวหากแต่มีเงื่อนไขที่ซับซ้อนหลากหลาย เช่น ความเป็นชาติพันธุ์ ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรและความมั่นคงของพื้นที่ เป็นต้น

นอกจากนี้ **ชัยวัฒน์ หน่อรัตน์** ศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน” ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกโดยได้เลือกศึกษาในพื้นที่ บ้านปาง ตำบลศรีวิชัยอำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน งานวิจัยของ **ชัยวัฒน์** ได้อธิบายวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านในระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทซึ่งระบบดังกล่าวเป็นระบบของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย สารของงานวิจัยคือการมองว่าเศรษฐกิจและสวัสดิการสังคมได้ฝังตัวอยู่ในระบบชุมชนหมู่บ้านตลอดมาโดยพิจารณาในส่วนของ **ชัยวัฒน์** เรียกว่า **วงใน** ของระบบชุมชนหมู่บ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนทั้งด้านการทำมาหากิน สวัสดิการและจิตวิญญาณ รวมทั้งได้เปรียบเทียบความสัมพันธ์ในระบบชุมชนในส่วนที่เป็น **วงใน** กับในส่วนที่เป็น **วงนอก** การดำรงชีวิตในส่วน **วงนอก** ดำเนินไปโดยกำลังอำนาจ เงินตรา แข่งขันและเอาเปรียบ ส่วน **วงใน** สัมพันธ์กับธรรมชาติ การพึ่งพาอาศัยกัน ระบบเครือญาติ ยึดหลักคุณธรรม งานวิจัยชิ้นนี้มองเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอย่างเป็นองค์รวมและให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของระบบชุมชนและยืนยันว่าชุมชนหมู่บ้านเป็นอีกระบบหนึ่งในเชิงเศรษฐกิจ สวัสดิการและวัฒนธรรมชุมชน

งานวิจัยย่อยทั้ง 4 เรื่องที่กล่าวมาข้างต้นสามารถยืนยันข้อสรุปที่ว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนได้ฝังตัวอยู่ในเศรษฐกิจไทยมาตั้งแต่ในอดีตจึงทำให้เศรษฐกิจไทยมีสองระบบ คือ ระบบเศรษฐกิจทุนและระบบเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งระบบหลังนี้มีความสัมพันธ์กับระบบเครือญาติ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม หน่วยการผลิตของระบบเศรษฐกิจชุมชน คือ ครอบครัวและชุมชน โดยมีเป้าหมายของการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียงและอยู่รอดได้ **สมบัติ พันธวิศิษฐ์** (2545) ได้ประเมินความพอเพียงทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนและชุมชน จากการศึกษาในพื้นที่ยากจน 3 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ หนองคาย ขอนแก่น และศรีสะเกษ ซึ่งมีผลสรุปว่า ความพอเพียงทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ได้แก่ ที่ดิน เงินทุน เทคโนโลยี ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเข้มแข็งขององค์กรระดับชุมชน การศึกษา วัฒนธรรม ความเชื่อ ความขยันหมั่นเพียรและความอดทนของสมาชิกในครัวเรือน งานวิจัยยังเสนอว่า การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในครัวเรือนและชุมชนในชนบทจำเป็นต้องร่วมมือกันในภาครัฐ ครัวเรือนและชุมชนรวมทั้งควรมีการกระตุ้นพลังขับเคลื่อนจากภายในครัวเรือนและชุมชน ส่วนกรณีงานของ **จารุวรรณ ธรรมวัตร** ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยสารคาม (2545) วิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีคิดต่อวิถีการผลิตแบบพอเพียงของคนอีสาน : กรณีศึกษากลุ่มแม่น้ำชี” ผลการศึกษาพบว่าวิถีการผลิตแบบพอเพียงในกลุ่มน้ำชี เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชนที่ประกอบเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักและค้นพบว่า ปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดความพอเพียงได้แก่โลกทัศน์แบบ

พื้นบ้าน การมีทุนทางธรรมชาติ การมีทุนวัฒนธรรม ทุนสังคม งานวิจัยของ **สมบัติ พันธวิศิษฐ์** และ **จารุวรรณ ธรรมวัตร** มีกรอบการศึกษาที่เหมือนกัน คือ เน้นมิติทางวัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาในรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดย **จำเนียร ชุณหโสภาค** (2551) เรื่อง “การพัฒนาศักยภาพด้านความรู้ เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และได้วิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ จากผลการศึกษาพบว่า การประเมินระดับความรู้ของผู้นำชุมชนเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมีความแตกต่างกันในแต่ละชุมชน และเสนอแนะให้พัฒนาหลักสูตรการจัดอบรมที่มีความหลากหลาย รวมทั้งให้พิจารณาในเรื่องระยะเวลาที่ใช้ในการอบรมตลอดจน วิทยากร สถานที่ดูงานให้เหมาะสมตามศักยภาพของผู้เข้ารับการอบรมหรือกลุ่มวัย เพราะว่าการนำไปสู่การปฏิบัติจริงจำเป็นจะต้องขับเคลื่อนไปพร้อมกันในทุกระดับของสังคม ขณะเดียวกันมีงานวิจัยที่มุ่งค้นหาแนวทางการนำแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่ระดับนโยบาย ดังจะเห็นได้จาก วิทยานิพนธ์ของ **ศิริพงษ์ สิมสีดา** (2552) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของมหาวิทยาลัย อุบลราชธานี เรื่อง “กลไกการนำแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงสู่นโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบล” และค้นพบว่ากลไกสำคัญที่จะทำให้แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถสร้างแรงผลักดันจากภายในไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนได้คือ 1) การเรียนรู้ของชุมชนทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับองค์กรในชุมชนด้วยวิธีการลงมือปฏิบัติจริง และ 2) การมีส่วนร่วมภายในชุมชนที่ทุกภาคส่วนควรมีพื้นที่แสดงความคิดเห็นและกำหนดอนาคตของตนเองและชุมชน

งานวิจัยทั้งหมดที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบที่มีครอบคลุมและชุมชนเป็นหน่วยการผลิตความอยู่รอดของครอบครัวและชุมชนย่อมขึ้นอยู่กับความพอเพียงทางด้านเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วยปัจจัยต่างๆทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์

2. ศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสาน

2.1 ความเป็นมา

ศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานหรือมหาชีวาลัยอีสาน เป็นชื่อศูนย์การเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้น โดย ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ปราชญ์ชาวบ้านแห่งจังหวัดบุรีรัมย์ ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ตั้งอยู่ เลขที่34 หมู่2 บ้านปากช่อง ตำบลสนามชัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งตั้งอยู่บนเนื้อที่กว่า 700 ไร่ ก่อนเริ่มดำเนินการตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานนั้น มีจุดเริ่มต้นจากเหตุการณ์ การรวมตัวกันของชาวบ้านภาคอีสาน ประมาณช่วงปี 2536 เพื่อเรียกร้องและเคลื่อนไหวการแก้ไข ปัญหาเรื่องวัชพลาสติก ที่ทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนเพราะสายพันธุ์วัชพืชที่รัฐบาลนำมา จากต่างประเทศนั้น เป็นวัชพืชที่ล้นแต่คัดทิ้งจากประเทศออสเตรเลีย วัชพืชสภาพร่างกายไม่แข็งแรง ไม่สามารถผลิตลูกวัชได้ ทำให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน ที่นำโดยครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์และพ่อคำเดื่อง ภาษี ซึ่งการเคลื่อนไหวดังกล่าวในที่สุดก็ ประสบความสำเร็จคือรัฐบาลยอมรับวัชพืช เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ได้ เห็นความเข้มแข็งของการเคลื่อนไหวของคนอีสานในครั้งนี้และตั้งข้อสังเกตว่าปราชญ์ชาวบ้านควรจะ มีการรวมตัวกันเพื่อถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาสู่ชาวบ้านอีสาน เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นอีสานพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองได้ ข้อสังเกตของศาสตราจารย์เสน่ห์ ได้เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการหารือกันระหว่าง ปราชญ์ชาวบ้านที่มีครูบาสุทธินันท์เป็นแกนนำกับสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาภายใต้การนำของ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ซึ่งในที่สุดจึงเกิดโครงการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนใน ภาคอีสานที่เรียกว่า “โรงเรียนชุมชนอีสาน” ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อเป็นแนวทางการสร้างวัฒนธรรมการ เรียนรู้ให้กับเกษตรกรจากการจากการลงมือ ปฏิบัติในพื้นที่จริง โดยมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการพัฒนางานให้เป็นระบบ ให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียงและช่วยสร้างรายได้ ให้เกิดขึ้นในแต่ละครัวเรือน ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นในการเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนให้เกษตรกร ได้มาแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อหาทางเลือกในการประกอบอาชีพและทางเลือกในวิถีชีวิตที่เหมาะสม และในระยะเวลาต่อมาโรงเรียนชุมชนอีสานได้จัดทำ “โครงการเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน” โดยได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อมภายใต้การรับผิดชอบของมูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาอีสาน ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ.2539 ถึงพ.ศ.2542 รวมระยะเวลา 3 ปี โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมขีดความสามารถในการดำเนินงานเกษตรกรรมยั่งยืน คือ

การทำเกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสานและวนเกษตร โดยอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่าย มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกองค์กรมีการขยายพื้นที่การเรียนรู้ให้กว้างขวางขึ้น มีกิจกรรมการส่งเสริมศักยภาพผู้นำภูมิปัญญา ต่อมาเมื่อโรงเรียนชุมชนอีสานจบโครงการจึงมีการเสนอให้ปราชญ์ชาวบ้านของภาคอีสานมีการรวมตัวกันต่อไป ครูบาสุทธินันท์ตัดสินใจเข้าร่วมเป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดการรวมตัวของปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานให้เป็นเครือข่าย เพราะเห็นว่าการรวมตัวกันจะเป็นประโยชน์และกลายมาเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ของชุมชนอีสานต่อไป ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน โดยมีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่น ทำหน้าที่ประสานงานเครือข่ายทั้งนี้เพื่อขยายงานพัฒนาชุมชนต่อจากโครงการโรงเรียนชุมชนอีสาน

หลังจากร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านอื่นๆในภาคอีสานและองค์กรพัฒนาเอกชนในการสร้างเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีอีสาน และโรงเรียนชุมชนอีสานแล้ว ครูบาสุทธินันท์ยังดำเนินงานพัฒนาของตนเอง โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาท้องถิ่นด้านการศึกษาและการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชนบท เนื่องจากครูบาสุทธินันท์เห็นว่าสังคมในขณะนั้นอ่อนแอไม่สามารถคิดวิเคราะห์ปัญหาหรือสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เพราะติดกรอบการศึกษาแบบท่องจำและให้คุณค่าการศึกษาในระบบที่แยกการศึกษาออกจากชีวิต ดังนั้นครูบาสุทธินันท์จึงต้องการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดโยงฐานชีวิตและท้องถิ่นเป็นสำคัญ รวมทั้งเชื่อมโยงความรู้ระหว่างท้องถิ่นกับวิชาการเพื่อเพิ่มทักษะพัฒนาขีดความสามารถและยกระดับการประกอบอาชีพแก่เกษตรกร โดยอาศัยกระบวนการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว จากความตั้งใจดังกล่าวทำให้ครูบาสุทธินันท์ได้สร้างแหล่งการเรียนรู้ขึ้นในพื้นที่ของตน โดยมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น มหาวิทยาลัยบ้านนอก กรมราชภัฏส่งเสริม จนสุดท้ายได้ตั้งชื่อศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ว่า “มหาชีวลัยอีสาน” ซึ่งหมายถึงมหาวิทยาลัยชีวิต ที่คนจะได้เรียนรู้จากชีวิตจริงโดยมีมิติทางสังคม ชุมชนและวิชาการเชื่อมโยงอยู่ในกระบวนการเรียนรู้¹ ทั้งนี้การดำเนินงานของครูบาสุทธินันท์ยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่องภายใต้ศูนย์การเรียนรู้มหาชีวลัยอีสานจวบจนปัจจุบัน

หลักคิดการดำเนินงานของมหาชีวลัยอีสาน คือ การจัดการความรู้แบบธรรมชาติมีพันธมิตรทางวิชาการมาสนับสนุนและมีการทำงานแบบบูรณาการโดยใช้พื้นที่สวนป่าของครูบาสุทธินันท์

¹ ราวน์ บำเพ็ชร, “ปราชญ์ชาวบ้านกับกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพเพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกรกรณีศึกษามหาชีวลัยอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม พัฒนศึกษาศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549)

ให้เป็นที่ตั้งของศูนย์เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาดูงานของเกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น คณะครู นิสิต นักศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องงานพัฒนาท้องถิ่น มีการดำเนินกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลาย เช่น การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ โรงเลื่อยไม้ ทำอิฐบล็อกจากเศษดิน รวมทั้งการจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพและเพิ่มพูนมูลค่าผลผลิตจากไม้เช่น การเผาถ่าน การเพาะเห็ด การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกไม้หลากหลายชนิด เช่น ไม้หมากู ไม้บงหวาน ไม้กิมซุง เป็นต้น ทำให้ได้ลองฝึกลองถูกคิดหาวิธีการใหม่ๆต่อไปจนมีความรู้ความเชี่ยวชาญในกระบวนการปลูกและพัฒนาสายพันธุ์ว่าเป็นอย่างไรสามารถอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจและสามารถพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้และวิธีการคิดการปฏิบัติต่อไปได้ ซึ่งถ้าในแต่ละอำเภอหรือตำบลสร้างผู้ที่มีความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นมาได้ บุคคลนั้นก็จะกลายเป็นตัวเชื่อมในพื้นที่เหล่านั้นได้ สิ่งหนึ่งที่ทางศูนย์การเรียนรู้หาชีวลัยอีสานนั้นต้องการคือ การอยากเห็นคนไทยอยากเห็นชาวบ้าน กลุ่มเกษตรกรชาวนาสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้และเจริญตามรอยพระยุคลบาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่ต้องการเห็นคนไทยมีเศรษฐกิจพอเพียงตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเกิดคำถามขึ้นมาอยู่มากมายคือ “มีวิชาอะไรหรือไม่ที่ทำให้เด็กรักถิ่นโรงเรียนต้องสอนอย่างไร เด็กถึงจะไม่ทิ้งถิ่น ความรู้แบบไหนที่เด็กสามารถกลับมาสู่ท้องถิ่นและต้องมีความรู้อย่างไรเด็กจึงจะอยู่ในท้องถิ่นได้”¹ ทั้งนี้ครูบาสุทธินันท์ได้สรุปบทเรียนที่เกิดขึ้นกับชีวิตของตนและเกษตรกรรายเล็กรายน้อยว่าวิกฤตชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นความแห้งแล้ง ความยากจน หนี้สิน แรงงานอพยพ และปัญหาสังคมต่างๆล้วนเกิดขึ้นเพราะการศึกษาที่เขาตกเป็นทาส ความคิดของการทำเพื่อร่ำรวย การศึกษาไม่ได้สอนให้รู้จักใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับท้องถิ่น

สวนป่าของครูบาสุทธินันท์ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การพึ่งพาตนเองสามารถสร้างภูมิคุ้มกันความยากจนได้จริงอีกทั้งเป็นตัวอย่างของการสร้างถิ่นพำนักให้มีความมั่นคงในทุกๆด้าน ซึ่งมีแนวคิดที่ว่า “ต้นไม้จะยืนต้นไถ่ไร่นา ปุปลาจะยืนต้นหนองน้ำ อีสระเสรีจะยืนต้นสู่ประชาชนสมัชชาคนจนจะยืนต้น”² ครูบาสุทธินันท์จึงได้ใช้สวนป่าของตนตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้การพึ่งพาตนเองให้กับชุมชนการเริ่มดำเนินการก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้หาชีวลัยอีสานภายในเนื้อที่สวนป่าของครูบาสุทธินันท์ได้มีการลองฝึกลองถูกกับรูปแบบการทำเกษตรที่แตกต่างกันออกไปเช่น แต่เดิมครูบาสุทธินันท์ได้ใช้เนื้อที่ในการทำ

¹ปราชญ์ - พอสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, (<http://www.bangpan.org/content/110212164102>),เผยแพร่ตั้งแต่วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2554.

²ธวัชชัย เพ็งพิณิจ, สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ นักวิจัย "บ้านๆ" ปราชญ์ที่ไม่ยอมหยุดเรียนรู้.

(<http://pr.trf.or.th/index.php?option=comcontent&view=article&id=689:---qq-&catid=38:2010-06-10-02-36-38&Itemid=56>),เผยแพร่ตั้งแต่วันที่ 30 สิงหาคม 2554.

การเกษตรเหมือนกลุ่มเกษตรกรทั่วไปคือการปลูกพืชเชิงเดี่ยวตามที่ราชการส่งเสริมโดยปลูกปอ ถั่วลิสง ถั่วเขียว ข้าวฟ่าง ข้าวโพด มันสำปะหลัง ซึ่งครูบาสุทธินันท์ได้บอกไว้ว่าสิ่งตรงนี้นั้นสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าตัวนโยบายจริงๆ ที่ภาครัฐหยิบยื่นมาให้เวลานำมาปฏิบัติแล้วแต่ทำให้เกษตรกรต้องตกอยู่ในภาวะการเป็นหนี้สินเพิ่มมากขึ้น เพราะการเกษตรแบบนี้เป็นรูปแบบการเกษตรที่ไม่ยั่งยืน ทุกสิ่งต้องขึ้นอยู่กับตลาดภายนอกที่เป็นตัวกำหนดว่าเราต้องปลูกพืชผลทางการเกษตรแบบไหนที่จะสามารถป้อนตลาดได้ซึ่งครูบาสุทธินันท์พบว่าถ้าทำการเกษตรแบบนี้ต่อไปไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะไปรอดในวิถีทางนี้ ทำให้หันมาตั้งคำถามว่าจุดอ่อนอย่างหนึ่งอยู่ที่ว่าคนอีสานเชื่อคนนอก ถูกหลอกง่าย ให้คิดอยากรวยมากๆ รวยง่ายๆ รวยเร็วจนเป็นหนี้สินล้นพ้นตัวทำไมคนอีสานส่วนใหญ่ถึงเป็นเช่นนั้น ครูบาสุทธินันท์เลยได้หันกลับมามองย้อนและหันมายึดคำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่อง “อัตตา หิ อัตตโน นาโถ” ซึ่งครูบาสุทธินันท์เชื่อว่าคนอีสานควรแก้ปัญหาด้วยตัวของตัวเอง เพราะเท่าที่ผ่านมามักจะมีคนอื่น คนนอกหมู่บ้านมาช่วยคิดช่วยแก้ปัญหาหลายครั้ง แต่กลับกลายเป็นการสร้างปัญหาให้กับคนอีสานมากขึ้นไปอีก นอกจากนั้นครูบาสุทธินันท์ได้ยึดหลักที่ท่านพุทธทาสได้สอนไว้ว่า “การทำงานเพื่อเงินนั้นต้องรองจนกว่า ได้เงินเสียก่อนจึงจะรู้สึกพอใจและมีความสุข แต่การทำงานเพื่อความสุข พอลงมือทำก็พอใจแล้ว และจะเป็นสุขในทันทีที่ส่วนเงินนั้นก็ไปไหนเสีย”¹ คำสอนเช่นนี้ทำให้ครูบาสุทธินันท์พยายามหาทิศทางทางการเกษตรเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของคนอีสานในท้องถิ่นอีสานโดยเน้นกิจกรรมที่ทำไปแล้วให้มันหลงเหลือติดแผ่นดินบ้างจึงมีกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น งานด้านปศุสัตว์ งานด้านการปลูกไม้ยืนต้น เกิดการพึ่งตนเองได้ ลดความเสี่ยง ลดรายจ่าย ลดหนี้สิน เพิ่มการออมในหลายรูปแบบ เช่น ออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมน้ำ ออมต้นไม้ใหญ่เป็นการเพิ่มรายได้ในที่สุดเกิดบ้านนาภูชีวิตจากไม้ยืนต้นทั้งผัก ผลไม้ และไม้ใช้สอยที่หลากหลายนับหมื่นนับแสนต้น มีสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่ดี ทำให้ระบบนิเวศดีขึ้น ปลอดภัยจากสารเคมี ช่วยให้จิตใจสงบมีความรักมนุษย์และสิ่งแวดล้อม พึ่งพาภายนอกน้อยลง มีภูมิคุ้มกันส่วนบุคคลและของชุมชน

ครูบาสุทธินันท์ได้พยายามคิดหารูปแบบวิถีชีวิตหรือมุมมองในเรื่องเกี่ยวกับการเกษตรในรูปแบบวิธีการใหม่ๆ ที่จะเป็นการเพิ่มผลผลิตหรือมูลค่ากับสิ่งที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและก่อให้เกิดความยั่งยืนโดยคำนึงถึงความเหมาะสม คำนึงถึงสิ่งตอบแทนที่จะได้รับ ที่ไม่ใช่มองในรูปของตัวเงินเพียงอย่างเดียว ทำให้ครูบาสุทธินันท์ได้มีการลองผิดลองถูกกับการทำเกษตรในรูปแบบ

¹ มุลินีพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น, รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการพัฒนาศักยภาพศูนย์การศึกษาคุณธรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม, 2544, หน้า 81.

ที่แตกต่างกันออกไป อีกทั้งครูบาสุทธินันท์ได้ศึกษาทดลองและหันไปลองทำการเกษตรแบบประณีต ควบคุมกันไป เพราะเห็นว่าที่ผ่านมาเราทำการเกษตรแบบหยาดกันมานาน ทำแบบอาศัยความอยาก เข้าไป ที่คำนึงถึงแค่ให้ได้ผลตอบแทนมากๆ เพราะถ้าเรามีย่นไปแล้วจะพบว่าเรามีที่ดินมากเท่าไรก็ไม่เพียงพอหากเพื่อสนองความต้องการ เพราะถ้าลบเรื่องของความอยากออกไปให้เหลือแต่เรื่องของความเหมาะสมความพอดี ที่ดินนั้นเราก็จะสามารถจัดสรรให้กับทุกคนเพื่อใช้ในการปลูกพืชเลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียง และควรอยู่บนพื้นฐานของการประณีตในการใช้ที่ดินปลูกพืชมีการดูแลเอาใจใส่ หมั่นศึกษา หมั่นทดลอง เพราะการทำเกษตรยิ่งเรียนรู้ยิ่งทดลองก็จะมีพัฒนาการมากขึ้น ซึ่งครูบาสุทธินันท์ได้หันมาทดลองปลูกไม้ผลและไม่ใช้สอยดู มีการเก็บข้อมูลพบว่า ไม่ใช้สอยอย่างต้นยูคาลิปตัสเป็นต้นไม่ที่ให้ผลตอบแทนเร็ว แต่ก็ต้องอาศัยการจัดการช่วยเช่น มีการคัสดายพันธุ์ที่ดีทดลองปลูกยูคาลิปตัสสลับไม่ยืนต้นพันธุ์พื้นเมืองอื่นเพื่อสร้างความหลากหลายในแปลงเกษตร ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งในส่วนนี้ต้องอยู่ที่ตัวบุคคลว่าจะสามารถนำมาปรับใช้กับสภาพพื้นที่ของเราได้มากน้อยเพียงใด เรามีวิธีการดัดแปลงในรูปแบบวิธีคิดของเราเองอย่างไรมีการลองผิดลองถูก สิ่งตรงนี้จะเหมือนครูของเราและสุดท้ายเราจะค้นพบวิถีทางที่เหมาะสมและทั้งหมดนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสาน ทั้งนี้เพื่อเป็นการปลูกสำนึก ให้ชาวบ้านพื้นถิ่นอีสานหันหน้าเข้าหากันเพื่อสรรค์สร้างชีวิตของพวกเขาเอง ครูบาสุทธินันท์พยายามถ่ายทอดให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้ที่เป็นอิสระอย่างแท้จริงนั้น คือความพึงพอใจและมีความสุขกับกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นธรรมชาติ เมื่อเรามีความสุขกับการเรียนรู้ นั่นก็หมายถึง การยอมรับเปิดรับ เรื่องราวความรู้ใหม่ๆ สนธิกับความรู้เดิม ก่อเกิดเป็นความรู้ใหม่ๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนชีวิตและสังคมต่อไป

2.2 เป้าหมายและการดำเนินงาน

ศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานมีเป้าหมายในการดำเนินงาน ทั้งนี้เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้และศึกษาดูงานแก่กลุ่มเกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น คณะครู นิสิต นักศึกษา รวมไปถึงผู้ที่สนใจงานพัฒนาท้องถิ่นและงานวิถีสวนเกษตร ซึ่งเป็นการดำเนินงานกิจกรรมการเกษตร(การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์)ให้มีความสอดคล้องและเกื้อกูลกับระบบนิเวศน์ รวมทั้งการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพและเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตทางการเกษตรมีการส่งเสริมให้คนให้คนมีความรู้พอเพียงที่จะ

บริหารจัดการสภาพแวดล้อมให้ดียิ่งขึ้น มีศักยภาพพอที่จะแก้ปัญหาหรือพัฒนางานกิจกรรมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น รวมทั้งเพื่อตอบปัญหาและคิดเรื่องอนาคตของชนบทอีสาน

หลักการของมหาชีวาลัยอีสาน คือ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนจากคนรับรู้มาเป็นคนเรียนรู้ ส่งเสริมทักษะการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ประสานและต่อยอดความรู้ในท้องถิ่นกับความรู้ทางวิชาการและใช้การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาคนและสังคมชนบท

ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมามหาชีวาลัยอีสานมีการดำเนินงานกิจกรรมที่หลากหลายเริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ. 2540 เป็นต้นมาทางศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานได้มีการทำวิจัยโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ร่วมกับสำนักงานโครงการพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติและคณะครูในเครือข่าย ได้ทำการจัดตั้งระบบการเรียนรู้แบบ Home school การทำโครงการไร่นาปาล์มสมในปีพ.ศ. 2546 โดยสนับสนุนให้มีการทำการเกษตรแบบที่เอื้อต่อความหลากหลายในระบบนิเวศน์ การพัฒนาการทำเกษตรที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและการฟื้นฟูด้านระบบนิเวศน์โดยได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม และในปีพ.ศ.2547 ได้จัดทำโครงการฟ้าสู่ดิน เป็นโครงการจัดการความรู้เรื่องดินของเกษตรกร เน้นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในการจัดการแก้ปัญหาเรื่องดินที่เสื่อมโทรมและการฟื้นฟูคุณภาพดิน โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม(สสส.) ในปีพ.ศ.2548 ได้ทำโครงการจัดการความรู้ในระดับชุมชนเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่ชาวบ้านโดยการปฏิบัติและเชื่อมโยงกับความรู้ทางวิชาการ มีการสร้างชุดความรู้ท้องถิ่น การยกระดับการจัดการเรื่องอาชีพของชุมชน เป็นช่วงที่ทางศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ได้ร่วมกับมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีสร้างหลักสูตรบูรณาการศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักศึกษา โดยให้ศึกษาทำวิจัยและวิทยานิพนธ์ร่วมกับท้องถิ่นและในช่วงหลังปี พ.ศ.2548ทางศูนย์ได้มีการสรุปและถอดบทเรียนที่ทางศูนย์ได้เริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นั้นมีส่วนไหนต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างไร รวมถึงการมีกลุ่มเครือข่ายเช่น กลุ่มเกษตรกร องค์กรเอกชน รวมถึงสถาบันการศึกษาจากที่ต่างๆได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสาน

ศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานจึงเสมือนเป็นศูนย์หรือเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ค่อยๆเติบโตมีความเข้มแข็งเพราะมีกระบวนการการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทางศูนย์มีการดำเนินกิจกรรมในหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการทำโครงการวิจัยร่วมกับสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานของ

ทางภาครัฐ โครงการจัดการความรู้ระดับชุมชน การสร้างเครือข่ายโดยใช้สื่อเทคโนโลยีเช่น การขยายเครือข่ายทางอินเทอร์เน็ตผ่านทางบล็อกในอินเทอร์เน็ตที่ใช้ชื่อว่าลานปัญญา ซึ่งจะมีสมาชิกที่มาจากหลากหลายสาขาวิชา มีทั้งนักเรียน นักศึกษาจนไปถึงระดับอาจารย์นักวิชาการแขนงต่างๆ รวมถึงยังมีนักศึกษาจากต่างประเทศที่มีความสนใจ อีกทั้งมีหน่วยงานภาคเอกชนมาศึกษาดูงานภายในศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานดังตัวอย่างของบริษัทเครือข่ายซีเมนต์ไทยที่นำพนักงานมาจัดอบรมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน รวมถึงหน่วยงานฝ่ายต่างๆ เช่นคณะครู กลุ่มเกษตรกรที่มีความสนใจที่รวมตัวกัน มีการจัดตั้งเครือข่ายมหาชีวาลัยอีสานที่สมาชิกสามารถมาแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งในส่วนเป้าหมายของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานจะเห็นได้ชัดว่าต้องการส่งเสริมให้คนมีความรู้พอเพียงที่จะมีการบริหารจัดการกับสภาพแวดล้อมหรือทุนที่มีอยู่ให้คงอยู่ยั่งยืน มีศักยภาพพอที่จะแก้ปัญหาหรือพัฒนากิจกรรมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น รวมทั้งเพื่อตอบปัญหาและคิดเรื่องอนาคตของชนบทอีสาน ซึ่งครูบาสุทธินันท์ได้จัดทำสิ่งที่เรียกว่า โมเดลบุรีรัมย์ขึ้นมา โมเดลบุรีรัมย์นี้เป็นเสมือนการสรุปบทเรียนสิ่งที่ครูบาสุทธินันท์ได้ศึกษาได้ทดลองเรียนมาตลอดระยะเวลา 30-40 ปี ว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาครูบาสุทธินันท์ได้เห็นอะไรบ้าง ซึ่งจะได้มีการพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือในปี 2555

3. บทบาทของมหาชีวาลัยอีสานในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานมีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการขับเคลื่อนขบวนการเศรษฐกิจชุมชน อันได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และความมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง มหาชีวาลัยจะเน้นการใช้ความรู้ ความชำนาญนั้นเพียร รวมตลอดทั้งใช้สติปัญญาในการตัดสินใจต่างๆเพื่อรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เน้นการพึ่งตนเองเป็นสำคัญทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน มหาชีวาลัยอีสานได้ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานดังนี้ :

(1) ยึดหลักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดและรอบคอบเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดและ**พอประมาณ**โดยยึดอยู่บนหลักของความยั่งยืน ระวังไม่ให้เกิดกรรมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศน์

(2) มหาชีวาลัยอีสานยึดหลักการนำเอาความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาปรับใช้**อย่างมีเหตุมีผล**กับสภาพพื้นที่ โดยในด้านเทคโนโลยีจะเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ รวมทั้งพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของตนเองให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

(3) มหาชีวาลัยอีสานเน้นและให้ความสำคัญกับการมีความรู้ที่พอเพียงในการที่จะพัฒนาตนเองให้สามารถต่อยอดงานวิชาชีพเกษตรกรรมให้มีความหลากหลายพร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่าเพื่อสร้าง**ภูมิคุ้มกัน**จากความยากจน

ครูบาทสุทินันท์ ปรัชญพฤทธิ ผู้นำมหาชีวาลัยอีสานมองว่า “สังคมที่มีความรู้ไม่พอใช้ ทำให้พึ่งตนเองไม่ได้แทบทุกเรื่อง”¹ จึงได้สร้างทักษะกระบวนการเพื่อฝึกฝนให้คนในสังคมเกษตรเกิดการเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองให้สามารถสร้างงานและมีทางเลือกเพื่อการดำรงชีพได้อย่างมั่นคง กระบวนการเสริมสร้างทักษะเพื่อการพึ่งตนเองมีดังนี้

¹ สุทินันท์ ปรัชญพฤทธิ, โมเดลบุรีรัมย์, 2555, หน้า 66.

3.1 นำร่องการทดลองและเรียนรู้เพื่อพัฒนางานอาชีพการเกษตร

เป้าหมายสำคัญของมหาชีวาลัยอีสานคือ ทำอย่างไรชาวบ้านจะพัฒนางานอาชีพการเกษตรให้มีคุณภาพและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนของตนได้อย่างยั่งยืน เนื่องจากว่าครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิมีประสบการณ์ชีวิตที่ไม่เคยแยกออกจากสวนป่าและธรรมชาติมาเป็นเวลายาวนาน ทำให้เข้าใจในประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมของป่าและสภาพแวดล้อม ดังจะเห็นได้จากการที่เป็นบุคคลแรกของอำเภอสตึกที่ได้ผันเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินงานอาชีพจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่แห้งแล้ง มาเป็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้และยึดอาชีพปลูกสร้างสวนป่าตั้งแต่ปีพ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบันระบบการเพาะปลูกเชิงเดี่ยวแต่เดิมได้ปรับมาเป็นงานด้านวนเกษตรเต็มตัว แล้วพัฒนามาเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมพร้อมกับสร้างอาชีพด้านการปลูกสร้างสวนป่าให้มีกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ งานทดลองเลี้ยงสัตว์ในสวนป่า(เช่นแพะ แกะ โค สุกร ไก่แจ้ ไก่ตोक ไก่วง ปลา หมูป่า) งานเพิ่มพูนมูลค่าไม้(เช่นเผาถ่าน เพาะเห็ด แปรรูปไม้ การเพาะชำกล้าไม้) งานสาธิตแปลงปลูกต้นไม้ที่เอื้อต่อกิจกรรมต่อเนื่องในลักษณะต่างๆ(เช่น การปลูกพืชบำรุงดิน พืชสมุนไพร พันธุ์ไม้เพื่อการศึกษาวิจัย)กระบวนการกระตุ้นสำนึกให้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ จากการลงมือปฏิบัติจริงจึงเป็นวิธีการสำคัญที่มหาชีวาลัยอีสานนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์เพื่ออธิบายและถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้อื่นได้เรียนรู้ด้วยตัวเอง

ในอดีตวิถีชีวิตของคนในชนบทโดยเฉพาะเกษตรกรต้องพึ่งพิงฐานทรัพยากรธรรมชาติมาโดยตลอด แต่ปัจจุบันฐานที่เคยพึ่งพิงและมีอยู่ได้ล่มสลายไป การที่จะให้เกษตรกรยกระดับงานอาชีพและวิชาชีพของตนให้เป็นเกษตรกรมืออาชีพจึงเป็นเรื่องยาก ผู้นำมหาชีวาลัยจึงสร้างรูปแบบนำร่องให้ผู้ที่มีอาชีพเกี่ยวเนื่องใกล้ชิดกับธรรมชาติได้ตระหนักถึงความสำคัญของการฝึกฝนทักษะชีวิตให้เข้าใจถึงพลังของธรรมชาติและตอบใจที่ได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติมีประโยชน์ต่อการดำรงชีพของตนเองและระบบสังคมอย่างไร โดยได้เปิดพื้นที่สวนป่าที่เป็นทั้งที่พำนักอาศัยและเป็นแหล่งพัฒนางานวิชาชีพการเกษตรผ่านประสบการณ์ที่ตนเองได้มาจากการปฏิบัติจริง ให้เป็นสถานที่สาธารณะที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เฝ้าหาความรู้และเป็นแหล่งเรียนรู้และปรับแนวคิดให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่าการดำรงชีพที่เอื้อต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาตินั้นสามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนได้อย่างยั่งยืนกว่าการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ในพื้นที่สวนป่าได้สร้างรูปแบบนำร่องการดำรงชีพที่เอื้อต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและพัฒนางานอาชีพการเกษตรพร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า ซึ่งมีดังต่อไปนี้ :

1.) การทำเกษตรประณีต 1 ไร่

โดยได้จัดทำแปลงสาธิตเกษตรประณีต 1 ไร่เพื่อนำร่องการเรียนรู้พัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์ การที่เรียกว่าเกษตรประณีตเพราะต้องมีการดูแลเอาใจใส่มากกว่าพืชแปลงอื่นๆเป็นพิเศษ ในแปลงสาธิตได้ทดลองปลูกผักสวนครัวที่ส่วนใหญ่จะนำมารับประทานในครัวเรือน ปุ๋ยที่ใช้จะทำจากวัสดุธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการ เช่น นำเอาใบไม้ เศษไม้ มากองไว้ใต้ต้นไม้เพื่อย่อยสลายตามธรรมชาติ หรือน้ำหมักชีวภาพที่จะช่วยให้พืชเจริญเติบโต มีการนำเอาสัตว์จำพวกที่กินแมลงมาเลี้ยงไว้ในแปลงเกษตรประณีตเพื่อให้เกิดการสมดุลทางธรรมชาติในการกำจัดแมลงกินพืช การทดลองปลูกแบบเกษตรอินทรีย์จะเน้นไปในทางพืชสวนครัว เช่น มะเขือพวง มะเขือเปราะ พริกขี้หนู ต้นกระเพรา ต้นโหระพา หน่อไม้ฝรั่ง เป็นต้น ผักเหล่านี้สามารถนำมารับประทานได้อย่างปลอดภัยจากสารเคมี รวมทั้งยังเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการซื้อผักมารับประทานในครัวเรือน หากมีผลผลิตในปริมาณมากก็นำไปจำหน่ายได้

2.) การเลี้ยงปลุสสัตว์ให้มีคุณภาพดี

ศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยได้จัดสรรพื้นที่เลี้ยงสัตว์ไว้หลายประเภทด้วยกันได้แก่ ไก่แจ้ ไก่วง หมูป่า ปลาทาบิม เป็ด โดยการเลี้ยงจะมีวิธีการประยุกต์ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การสร้างบ้านพักให้กับไก่อยู่แบบคล้ายคอนโดมิเนียมเพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยคลานต่างๆ และการเลี้ยงหมูป่าแบบสายพันธุ์ผสม เป็นต้น ปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยมีการเลี้ยงโคพันธุ์ชาโลเลส์ โคพันธุ์ชาฮิวาล และที่น่าสนใจคือครูบาสุทธินันท์ได้ทำการทดลองใช้ใบไม้ในสวนป่าหลายชนิด เช่น ใบมะขาม ใบก้ามปู ใบปอหนู ใบไผ่ ใบมะยม ใบกระถินณรงค์ ใบมะขามเทศ ฯลฯ มาเลี้ยงสัตว์วิธีการคือ นำเอาใบเหล่านี้มาเข้าเครื่องสับย่อยให้เป็นชิ้นเล็กๆเหมาะกับการเคี้ยว โคก็จะกินใบไม้ทั้งหมดโดยเพิ่มคุณค่าทางอาหารให้แก่โคด้วยการราดโมลาสและน้ำเกลือลงไป ใบไม้ก็จะทำให้อาหารมีคุณค่ามากขึ้น จากการทดลองครูบาสุทธินันท์ได้ค้นพบว่าการเลี้ยงโคด้วยการให้ใบไม้สด 1 เซ่งใหญ่/วัว/ตัววัวจะได้รับสารอาหารอย่างเพียงพอ ทำให้มีรูปร่างอ้วนสมบูรณ์ภายใน 3-4 เดือนซึ่งหมายถึงว่าเกษตรกรจะมีรายได้จากการจำหน่ายโดยหมุนเวียนปีละ 3-4 ครั้ง การเลี้ยงโคด้วยวิธีการดังกล่าวทดแทนวิธีการเดิมที่ใช้หญ้า อาหารข้นและฟาง นอกจากจะเป็นแนวทางช่วยเหลือให้เกษตรกรมีรายได้

¹ กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน, เครือข่ายกระบวนการพัฒนานวัตกรรมการผลิตสินค้าเกษตรสู่การป้อนพาณิชย์, 2547, หน้า 5.

เพิ่มขึ้นแล้ว ยังเป็นการช่วยเกื้อหนุนให้เกษตรกรหลุดพ้นจากข้อจำกัดต่างๆ ในการเลี้ยงสัตว์เพราะสามารถดึงเอาทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่(เช่น ใบไม้หลากหลายชนิด)มาใช้ประโยชน์ได้อย่างมีพลังและสร้างสรรค์ รวมทั้งทำให้อาชีพการปศุสัตว์กลับมาตั้งตัวใหม่ได้ **แนวคิดการเลี้ยงโคด้วยใบไม้เป็นกลวิธีที่นำไปสู่การสร้างงานอาชีพที่สอดคล้องกับธรรมชาติและเป็นจุดเริ่มต้นของการพึ่งตนเองที่เอื้อต่อการยกระดับความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้ดีขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เพราะต้นทุนต่ำแต่รายได้เพิ่มขึ้น** ประกอบกับการเลี้ยงโคด้วยใบไม้เป็นการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในพื้นที่ทำกินของเกษตรกร เนื่องจากความต้องการใบไม้เพื่อปศุสัตว์นำไปสู่ความตั้งใจของเกษตรกรในการที่จะปลูกต้นไม้ที่หลากหลายวัตถุประสงค์มากขึ้น

3.) การเพิ่มมูลค่าทรัพยากรป่าโดยการแปรรูป

เนื่องจากสภาพพื้นที่สวนป่าของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานมีความแห้งแล้ง วิธีการแก้ปัญหา คือ การปลูกไม้ยืนต้นเนื้อแข็งที่มีความทนทานต่อสภาพแห้งแล้งได้ดี จึงมีการปลูกต้นยูคาลิปตัสซึ่งจะช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับดิน หลังจากนั้นจึงปลูกไม้ผลหรือไม้ชนิดอื่นๆ เพื่อความหลากหลายของระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติ เมื่อไม้ผลที่ปลูกเริ่มโตขึ้น ต้นยูคาลิปตัสจะถูกตัดออกเพื่อให้ไม้ผลได้รับแสงแดดและเจริญเติบโตอย่างเต็มที่ และเนื่องจากปริมาณต้นยูคาลิปตัสที่ถูกตัดออกมีจำนวนมาก ทำให้ผู้นำมหาชีวาลัยเกิดความคิดที่จะนำต้นที่ถูกตัดออกมาใช้ประโยชน์ จึงนำมาผ่านกระบวนการแปรรูปเป็นถ่านไม้เพื่อใช้ในครัวเรือนและมีการนำไปจำหน่ายเมื่อเผาแล้วได้ปริมาณมากเกินความต้องการจึงนำไปจำหน่ายภายในและนอกชุมชน¹ ที่ผ่านมาศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยเคยนำถ่านที่มีคุณภาพดีไปขายยังประเทศญี่ปุ่น ราคา กิโลกรัมละ 60 บาทแต่ปัจจุบันกิจกรรมถ่านไม้จากยูคาลิปตัสได้หยุดไปด้วยเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ ที่ผู้นำมหาชีวาลัยอีสานให้เหตุผลไว้ 3 ประการคือ **ประการแรก** เป็นปัญหาทางกฎหมาย เช่น กฎระเบียบยุ่งยาก ซับซ้อนไม่เอื้อต่อผู้ประกอบการ **ประการที่สอง** คือ ปัญหาทางด้านราคาซึ่งไม่จูงใจเมื่อเทียบกับการขายไม้สดซึ่งจะได้ราคาที่ดีกว่า และ**ประการที่สาม** คือ ปัญหาด้านการขนส่งเพราะรถที่จะจัดส่งหายาก อย่างไรก็ตามการนำต้นยูคาลิปตัสที่ถูกตัดทิ้งมาใช้ประโยชน์ด้วยการแปรรูปให้เป็นถ่านไม้ดังที่มหาชีวาลัยอีสานได้ทำมานับเป็นการนำร่องให้ชุมชนและสาธารณะชนเกิดการเรียนรู้รูปแบบที่จะสร้างมูลค่าจากทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่กระทบหรือทำลายทรัพยากรป่าไม้

¹ กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน, อ้างแล้ว, หน้า 3.

นอกจากที่กล่าวมาแล้วยังมีการแปรรูปไม้ยูคาลิปตัสอายุไม่ต่ำกว่า 5 ปี มาใช้ในการสร้างบ้านเรือน เฟอร์นิเจอร์ต่างๆ เช่น โต๊ะ ที่วางของ แก้วฮอ้งเต้ที่ใช้เอนหลังนั่ง – นอน พักผ่อนอิริยาบถ ส่วนไบยูคาลิปตัสมีการนำมากลั่นน้ำมันใช้เป็นสารทำละลายในการผลิตยาหรือน้ำยาทำความสะอาดห้องน้ำ

4.) การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานได้พัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการทำเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมโดยได้คิดค้นปุ๋ยหมักชีวภาพจากเศษวัสดุ ซากพืชในท้องถิ่น ซึ่งเป็นทางเลือกสำหรับใช้ทดแทนปุ๋ยเคมี มีการคิดค้นสูตรในการทำน้ำหมักชีวภาพจากภูมิปัญญาของผู้นำมหาชีวาลัย ด้วยการนำเอาเศษอาหาร ซากพืช และกากน้ำตาลมาหมักใช้ประมาณ 1 เดือน แต่โดยทั่วไปแล้วระยะเวลาจะขึ้นอยู่กับวัสดุที่ใช้ในการทำน้ำหมักจะมีการย่อยสลายจากตัวจุลินทรีย์มากน้อยแค่ไหน การคิดค้นสูตรการทำน้ำหมักชีวภาพและปุ๋ยหมักมาทดแทนปุ๋ยเคมีได้ผ่านกระบวนการทดลองปฏิบัติหรือรับการพัฒนามาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนอย่างต่อเนื่องจนศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานเป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน มีหลายกรณีที่เข้ามาเรียนรู้และรับการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำน้ำหมักชีวภาพเพื่อนำกลับไปใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรอินทรีย์ของตนเอง นอกจากนั้นแล้วยังพัฒนาการเพาะพันธุ์พืช เช่น นำกิ่งส้มโอมาคูต่อและทาบกิ่งกระดังง เป็นต้น

กิจกรรมนำร่องที่กล่าวมาข้างต้นเป็นรูปแบบที่ผู้นำมหาชีวาลัยอีสานได้สาธิตขึ้นมาเป็นตัวอย่างเพื่อจูงใจเกษตรกรหรือบุคคลทั่วไป เช่น นักเรียน นักศึกษา ที่เข้ามาฝึกอบรมดูงานร่วมเวทีประชุม/เสวนา ได้เกิดความเข้าใจและตระหนักรู้รวมทั้งสัมผัสได้อย่างเป็นรูปธรรมว่าทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมีทั้งคุณค่าและมูลค่าที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพของตนเอง ครอบครัวและชุมชนอย่างไรบ้าง แต่ความตระหนักรู้ในคุณค่าและมูลค่าดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ต้องผ่านทักษะกระบวนการในการทดลองและเรียนรู้จากประสบการณ์จริงจนเกิดความรู้เพียงพอที่จะออกแบบชีวิตความเป็นอยู่และแก้ไขปัญหาของตนเองได้

3.2 การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในระดับชุมชน

วิธีการเสริมสร้างและพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในระดับชุมชนที่มหาชีวาลัยอีสานดำเนินการจะเป็นกระบวนการที่ยึดโยงฐานชีวิตของท้องถิ่นเป็นสำคัญรวมทั้งเชื่อมโยงความรู้ระหว่างท้องถิ่นกับวิชาการ เพื่อเพิ่มทักษะพัฒนาขีดความสามารถในการต่อยอดงานอาชีพการเกษตร จนถึงขั้นยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ และเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ต่างๆดังที่ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ อธิบายวิธีการเรียนและการฝึกอบรมของมหาชีวาลัยว่า¹

“ทำสไตล์เราคือ การอบรมมันต้องเข้าถึงขั้นว่ามีการยกระดับของผลิตภัณฑ์ต่างๆ แล้วมันมีกรณีตัวอย่างเยอะแยะเลย เรื่องกรมป่าไม้กับสภากิจยังก็ลงมาอบรมชาวบ้านให้ทำไม้ยูคา มาทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ถ้าทำอย่างนี้พอมีความหวังได้ มันได้เกิดขึ้นตอนของการพัฒนาอาชีพขึ้น มีรายได้ มีอะไรต่างๆอันนี้มันเป็นแค่กรณีตัวอย่างเฉยๆ มันก็จะเกิดเป็นรูปธรรมขึ้น ให้ชาวบ้านยกระดับการผลิตสินค้าอะไรต่างๆ การปลูกอยู่ปลูกกินเอาไปขายก็ได้กินได้น้อย เพราะค่าใช้จ่ายมันบานเยอะ มันอยู่ไม่ได้ แต่เขาไม่พูดกัน พูดแค่ทำอยู่ทำกิน เรื่องประหยัดมันก็ถูก แต่น้ำหนักมันไม่พอ พอมันไม่พอมันก็เคลื่อนไม่ได้ เราจะอธิบายว่าถ้าจะเคลื่อนได้ต้องทำอะไร”

จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของมหาชีวาลัย มีความหมายที่มากกว่า “การทำเพียงพออยู่พอกิน” แต่มุ่งสู่การก้าวไปสู่การพึ่งตนเอง กล่าวคือ การที่ทำให้คนในชุมชนสามารถต่อยอดกิจกรรมที่หลากหลายในงานอาชีพการเกษตร จนกระทั่งมีวิถีชีวิต มีรายได้ที่พอเพียงและมั่นคงแก่การยังชีพ ผู้นำมหาชีวาลัยอีสานตั้งข้อสังเกตว่าการที่เกษตรกรไม่สามารถพึ่งตนเองได้ สาเหตุสำคัญมาจากการขาดทักษะกระบวนการในการพัฒนาตนเองให้มีความรู้เพียงพอที่จะพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหาร แหล่งอาชีพและที่ทำกินของตนให้มีคุณภาพดีขึ้นได้ ที่ผ่านมามีปัญหาหลักที่เกิดขึ้นในชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์และใกล้เคียงคือ ไม่มีที่ดินทำกิน ดินเสื่อม ขยายผลผลิตไม่ได้ราคา สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลงทุนสูงโรคแมลงรบกวน ขาดปัจจัย (เช่นน้ำ ปุ๋ย เครื่องมือการเกษตร) ซึ่งปัญหาต่างๆดังกล่าวมีผลต่อความยั่งยืนในการประกอบอาชีพการเกษตร และรายได้ของคนในชุมชน มหาชีวาลัยอีสานโดยครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ จึงได้เสนอโครงการการจัดการความรู้ระดับชุมชนให้กับสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) เพื่อเสริมสร้างและเพิ่มพลังชุมชนในการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับรากหญ้าให้มีความเข้มแข็ง และพึ่งตนเองได้

¹ สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, ผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน, สัมภาษณ์, วันที่ 3 กันยายน 2554,

ในปี 2546 มหาชีวาลัยอีสานได้รับการสนับสนุนจาก สคส. ให้ดำเนินโครงการการจัดการความรู้ “ฟ้าสู่ดิน” ซึ่งโครงการนี้กล่าวได้ว่าเป็นโครงการที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในชุมชน จังหวัดบุรีรัมย์และใกล้เคียงอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากว่าปัญหาเรื่อง “ดิน” เป็นปัญหาหลักที่มักจะพบเห็นโดยทั่วไปในจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดอื่นๆในภาคอีสานดังนั้นโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” จึงเริ่มต้นด้วยโจทย์ที่ว่าทำอะไร “ดิน” ที่เคยเป็นแหล่งอาหารและทำมาหากินจะมีคุณภาพดีขึ้น ครูบาทุณห์นั้นที่ได้ใช้พื้นที่สวนป่าของตนเองเป็นต้นแบบในการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ เพื่อทดลองปลูกพืชหลากหลายชนิด รวมทั้งทดลองการฟื้นฟูดินด้วยวิธีการต่างๆโดยมีสมาชิก “ฟ้าสู่ดิน” ได้มาทดลองเรียนรู้ร่วมกัน ในช่วงระยะเวลา 1 ปี แปลงเกษตรประณีตได้พิสูจน์ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า หากสามารถทำให้ดินมีชีวิต แร่ธาตุอาหารอุดมสมบูรณ์มากพอ จะหล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ที่เพาะปลูกลงไปได้ ในแปลงเกษตรประณีตจึงมีพืชผักต่างๆที่สามารถเก็บกินและนำไปขายเพื่อเลี้ยงชีวิตและครอบครัวได้ รวมทั้งเป็นการช่วยประหยัดรายจ่ายในครัวเรือนได้อีกทางหนึ่งด้วย

เมื่อได้ทดลองวิธีเรียนรู้วิธีทำในแปลงสาธิตแล้วได้มีการขยายผลลงในการเรียนรู้ในชุมชนและแปลงสวนครัวสมาชิก โดยเน้นให้ทุกคนทำการเกษตรประณีต 1 ไร่ ซึ่งหัวใจสำคัญอยู่ที่การทดลองเพื่อปรับปรุงดินด้วยวิธีการต่างๆ ในช่วงแรกของการขยายผลมีฐานการเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายเกิดขึ้น 4 ฐาน ได้แก่ฐานการเรียนรู้บ้านพะโล่ บ้านส้มกบ บ้านแสงจันทร์ และบ้านหนองดุมในขณะเดียวกันมหาชีวาลัยอีสานได้มีการจัดเวทีประจำเดือนๆละ 2-4 วันเพื่อให้สมาชิกทั้ง 4 ฐานมาพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้สิ่งที่ได้พบพร้อมทั้งติดตามผลการทดลองในแปลงเกษตรประณีตในอาณาบริเวณของมหาชีวาลัยอีสานซึ่งถือว่าเป็นสถานีกลาง บางครั้งสมาชิกได้รับเชิญให้มาร่วมประชุมกับนักวิชาการซึ่งมหาชีวาลัยอีสานได้เชิญนักวิชาการและนักวิจัยจากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรระหว่างประเทศมาพบปะแลกเปลี่ยนความรู้และปัญหาระหว่างกันทำให้เกิดมิติใหม่ของการเชื่อมต่อความรู้เชิงวิชาการกับความรู้ท้องถิ่น และต่อมามีการวางแผนงานวิจัยและพัฒนาร่วมกันระหว่างนักวิชาการมืออาชีพกับชุมชน ส่งผลให้เกิดงานวิจัยเรื่องสมุนไพรขึ้นระหว่างกรมวิชาการเกษตรกับโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” ระยะที่ 2¹

ระหว่างช่วงเวลาของการดำเนินโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” กลุ่มสมาชิกในแต่ละฐานการเรียนรู้ได้มีโอกาสทดลองและปฏิบัติจริงในการพัฒนาดินที่เสื่อมโทรมด้วยหลากหลายวิธี สิ่งที่ได้พบและทำนำมาแลกเปลี่ยนระหว่างกัน มีการสร้างเวทีหรือกิจกรรมให้สมาชิกได้พบปะ แบ่งปันความรู้ซึ่งกันและกัน

¹ ฐาณินท์ ปรัชญพฤตย์, ดินดีน้ำดี, 2548, หน้า59.

ทำให้เกิดหลักคิดที่ว่ายิ่งให้ความรู้ยิ่งเพิ่ม ได้ทั้งความรู้ ได้ทั้งเพื่อนที่จะช่วยเหลือกันไม่ได้ไม่มีที่สิ้นสุด แม้ในแต่ละฐานการเรียนรู้จะมีวิธีฟื้นฟูและปรับปรุงหน้าดินที่แตกต่างกันไป แต่ทั้งหมดได้เรียนรู้ร่วมกันผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประจำเดือนที่หมุนเวียนไปในแต่ละฐาน ทำให้เกิดกลุ่มการเรียนรู้ ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นใน 1 ไร่ และร่วมกันแก้ปัญหาจนเกิดชุดความรู้ชาวบ้านขึ้นมา เช่น วิธีการปรับปรุงดินโดยใช้ธรรมชาติบำบัด กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นี้ได้ทำให้สมาชิกมีการพัฒนาความรู้ต่อไปอย่างต่อเนื่องและในทุกเรื่องที่เป็นปัญหา

ในปี 2549 ฐานการเรียนรู้ของระบบเกษตรประณีตมีการขยายผลเพิ่มมากขึ้นจากเดิมที่มีอยู่ 4 ฐาน ได้เพิ่มจำนวนเป็น 7 ฐาน กระจายไปทั่วพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์และสุรินทร์ ดังนี้

- จังหวัดบุรีรัมย์
 - ฐานการเรียนรู้บ้านหนองคูม อ.สตึก
 - ฐานการเรียนรู้บ้านหายโศก1 อ.พุทไธสง
 - ฐานการเรียนรู้บ้านหายโศก2 อ.พุทไธสง
 - ฐานการเรียนรู้บ้านส้มกบ อ.พุทไธสง
 - ฐานการเรียนรู้บ้านหนองขมาร อ.คูเมือง
 - ฐานการเรียนรู้บ้านตะแบง อ.แคนดง
- จังหวัดสุรินทร์
 - ฐานการเรียนรู้บ้านสร้างบก อ.รัตนบุรี

นอกจากขยายผลฐานการเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายแล้ว กระบวนการ วิถีเรียนในแปลงเกษตร ประณีตยังต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมากขึ้น เช่น มีการคิดต่อยอดกิจกรรมงานเกษตรให้เป็นระบบและครบวงจรเพื่อการพึ่งตนเองให้ได้ แม้การทำเกษตรประณีตจะเป็นการทำเกษตรแบบเล็กๆ แต่เป็นเล็กที่ทำแล้วได้มาก มีมาตรฐานฐานดังที่ครูบาสุทธินันท์ อธิบายความหมายของคำว่าเกษตร ประณีตไว้ว่า¹

¹ เกษตรประณีต 1 ไร่ ของครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ, (<http://www.monmai.com>), เผยแพร่ตั้งแต่วันที่ 25 สิงหาคม 2555.

“คำว่าเกษตรประณีตเราไม่ไปตีความหมายว่าเป็นกิจกรรม แต่เป็นกระบวนการ วิธีเรียนวิธีทำจะชัดเจนกว่า คือต่อไปคนที่อยู่ในภาคการเกษตรจะต้องทำอะไรให้มันประณีตขึ้น ดูแลเอาใจใส่ หมั่นศึกษา หมั่นทดลอง ต่อไปคำว่าเกษตรประณีตมันก็จะกลายเป็นวิธีเรียนวิธีทำของชาวบ้าน ซึ่งจะสอดคล้องกับคำว่าเศรษฐกิจพอเพียง แต่เดิมเราไปอธิบายว่าเกษตรประณีตคือการไปทำแปลงผัก 1 ไร่ มันไม่ผิดหรอก แต่ว่ามันยังไม่พอ คนที่ทำอาชีพเกษตรต้องทำแบบผสมผสานหลายๆ อย่าง หมูเป็นไร ไก่เป็นไร ให้มันเห็นระบบตรงนั้น ซึ่งมันก็เป็นระบบเกษตร แต่ที่ผ่านมาเราทำทั้งทำขว้าง ทำเยอะแต่ได้น้อย ลองมาดูแบบทำน้อยให้มากดีกว่า”

หลังจากโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” สิ้นสุดลงมหาชีวาลัยอีสานได้รับการสนับสนุนจากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ดำเนินโครงการ “การจัดการความรู้ระดับชุมชน” ซึ่งเป็นโครงการสานต่อจากโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” การดำเนินโครงการ “การจัดการความรู้ระดับชุมชน” หรือ “Community Knowledge Management” ระหว่าง 1 ตุลาคม 2548 -30 กันยายน 2551 เน้นความสำคัญที่จะให้สมาชิกในแต่ละฐานการเรียนรู้ได้พัฒนาระบบงานและวิธีการเรียนในแปลงเกษตรประณีต จนสามารถตอบคำถามต่างๆ ได้ด้วยตนเอง เช่น ทำเกษตรประณีตแล้วพบอะไร เมื่อพบแล้วทำหรือแก้ปัญหาอย่างไร เป็นต้น การดำเนินงานในช่วงนี้เป็นการพัฒนาการออกแบบกิจกรรมด้านการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ตามความสนใจและความต้องการของสมาชิก รวมตลอดทั้งตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ของตน ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้ด้วยตนเอง วิธีเรียนและวิธีทำดังกล่าวเป็นกระบวนการพัฒนาที่นำไปสู่การยกระดับการจัดการเรื่องอาชีพของคนในชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์และใกล้เคียง ผลจากการพัฒนาความรู้ระดับชาวบ้านได้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในฐานการเรียนรู้ ได้แก่ กลุ่มงานเลี้ยงโค กลุ่มงานเลี้ยงสัตว์ปีก กลุ่มงานเลี้ยงสัตว์น้ำ กลุ่มงานพัฒนาป่าไม้และสิ่งแวดล้อม กลุ่มงานพัฒนาการเพาะปลูกพืชไร่ พืชสวน กลุ่มงานพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดย่อม

การเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาของมหาชีวาลัยอีสานได้ทำให้สมาชิกที่มีความขยัน อดทน และรักงานเกษตร มีศักยภาพที่จะพัฒนางานอาชีพการเกษตรของตนให้มีทางเลือกที่หลากหลายและเหมาะสมกับทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่ จนกระทั่งเป็นเกษตรกรมืออาชีพที่ไม่เพียงแต่สามารถดูแลตนเองและพึ่งตนเองได้เท่านั้น แต่ยังสามารถถ่ายทอดความรู้ในเรื่องที่มีความถนัดให้เกิดประโยชน์กับสังคมอีกด้วย ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้:

กรณีตัวอย่างที่ 1

พ่อวิจิต จันทรานวงศ์ อายุ 68 ปี อยู่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 2 ต.หายโศก อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์

ก่อนที่พ่อวิจิตจะหันมาประกอบอาชีพการเกษตร ได้เป็นช่างเย็บเสื้อผ้าและทำงานก่อสร้างที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย (ปี พ.ศ. 2522-2528) ทำงานต่างประเทศได้ประมาณ 6 ปี ก็เดินทางกลับมาทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสุกรในพื้นที่ที่เป็นมรดกของบรรพบุรุษ ในปีพ.ศ. 2529 พ่อวิจิตได้ถูกทาบทามให้เป็นกรรมการหมู่บ้าน และถูกเสนอให้เป็นรองประธานกลุ่มเกษตรกรทำนาหายโศก ซึ่งในขณะนั้นมีการรวมตัวกันของสมาชิกจาก 9 หมู่บ้านของตำบลหายโศก บทบาทหน้าที่ของพ่อวิจิตในฐานะรองประธานกลุ่มในขณะนั้นได้แก่ การหาปุ๋ยมาให้สมาชิกของกลุ่ม แนะนำการเลี้ยงสุกรหาแหล่งทุน จัดกิจกรรมฝึกอบรมเกี่ยวกับการเลี้ยงไหม การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ ต่อมาในปีพ.ศ. 2542 ได้เป็นผู้ช่วยของพ่อทองหล่อ เจนไธสง ซึ่งเป็นเครือญาติใกล้ชิดและเป็น 1 ใน 12 ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ที่มีส่วนร่วมใน “โครงการเครือข่ายเกษตรยั่งยืน” ของโรงเรียนชุมชนอีสานพ่อวิจิต ได้ติดตามพ่อทองหล่อในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของปราชญ์ชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการส่งเสริมศักยภาพผู้นำภูมิปัญญา การจัดเสวนาหรือกิจกรรมปราชญ์สัญจร (ที่จัดโดยกลุ่มผู้นำโรงเรียนชุมชนอีสานร่วมกับสถาบันชุมชนท้องถิ่น) ทำให้ได้มีโอกาสพบปะพูดคุยและแลกเปลี่ยนกับครูบาสุทธินันท์ ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้ร่วมก่อตั้งโรงเรียนชุมชนอีสานและเป็นผู้นำเครือข่ายอำเภอสตึก พ่อวิจิตเกิดความเลื่อมใสในวิถีคิดและได้เรียนรู้แนวคิดเรื่องการปลูกป่าจากครูบาสุทธินันท์ รวมทั้งมองเห็นประโยชน์ในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของโรงเรียนชุมชนอีสาน จึงได้ขอเข้าร่วมโครงการโดยขอเป็นสมาชิกในเครือข่ายครูบาสุทธินันท์ ซึ่งมีความต้องการสมาชิกที่มีความขยันหมั่นเพียรอดทนและมีใจรักงานเกษตร คุณสมบัติดังกล่าวมีอยู่ครบถ้วนในตัวพ่อวิจิต

ต่อมาพ่อวิจิตได้รับการคัดเลือกให้เข้าร่วมในโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” (ปีพ.ศ. 2546-พ.ศ. 2547) ของมหาชีวาลัยอีสาน โดยมีครูบาสุทธินันท์ เป็นผู้นำในการขับเคลื่อนการดำเนินงานโครงการ การได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” ทำให้พ่อวิจิตมีโอกาสเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในเรื่องการจัดการดิน (เช่น ทดลองเกี่ยวกับดิน เก็บตัวอย่างดินมาตรวจสอบและวิจัย) กับ ดร.แสวง รวยสูงเนิน คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นที่มหาชีวาลัยอีสานเชิญมา การได้ร่วมวิจัยด้วยการเก็บตัวอย่างดินจากสมาชิกทุกคนมาตรวจสอบทำให้พ่อวิจิตได้ค้นพบว่าดินในพื้นที่นาของตนอุดมไปด้วยธาตุอาหารในดินมากกว่า 32 ชนิด และได้เรียนรู้ว่าไม่ควรนำเอาสารเคมีไปบกรบจนทำให้พ่อวิจิตเริ่มหัน

มาเรียนรู้การทำเกษตรอินทรีย์โดยการนำปุ๋ยชีวภาพมาทดลองใช้ในการปลูกพืชเพื่อเพิ่มธาตุอาหารพืชและดิน

ในปี พ.ศ. 2548 พ่อวิจิตได้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้กับมหาชีวาลัยอีสานภายใต้โครงการ “การจัดการความรู้ระดับชุมชน” (Local Knowledge Management หรือ KM) ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องจากโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” และมีโอกาสแลกเปลี่ยน พูดคุย กับครูบาสุทธินันท์ ในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับงานอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเลี้ยงสุกร การปลูกพืช รวมทั้งได้เข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มหาชีวาลัยจัดขึ้นในรูปแบบต่างๆอย่างต่อเนื่อง หลักการสำคัญที่พ่อวิจิตได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมโครงการ KM คือ **กระบวนการต่อยอดจากสิ่งที่ทำหรือสนใจให้ก่อประโยชน์สูงสุด และสามารถนำมาปรับใช้ตามวิถีทางของตนได้** ด้วยเหตุนี้เองได้ทำให้พ่อวิจิตซึ่งมีความสนใจในเรื่องการทำเกษตรอินทรีย์เป็นพิเศษอยู่แล้ว จึงมีความตั้งใจและกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ระบบเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริงเพื่อนำมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์กับการปลูกข้าวอินทรีย์ในพื้นที่นาของตนเอง ไม่เพียงแต่เข้าร่วมเรียนรู้กับมหาชีวาลัยอีสานเท่านั้น แต่พ่อวิจิตยังเข้าร่วมรับการอบรมเรื่องข้าวอินทรีย์จากแหล่งอื่นๆมากมายเพื่อต่อยอดความสนใจของตน เช่น มูลนิธิข้าวขวัญจังหวัดสุพรรณบุรี (เรื่องการผลิตพันธุ์ข้าวและคัดพันธุ์ข้าว) ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้องจังหวัดชลบุรี (เรื่อง น้ำหมัก ปุ๋ยอินทรีย์) เป็นต้น พ่อวิจิตได้สะท้อนมุมมองหลังจากได้ผ่านการอบรมแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องข้าวที่จัดโดยหน่วยงานสถาบัน องค์การต่างๆ¹

“ตัวเราก็ได้ความรู้เพิ่มมากขึ้น และเป็นการเปิดโอกาสให้เราได้สัมผัสและเจอกับกลุ่มคนที่สนใจข้าวจริงๆ ได้ไปเห็นสิ่งที่เราไม่เคยเห็น ได้ไปเรียนรู้ร่วมกับคนอื่น ๆ คนที่เขาทำกันแล้วสำเร็จ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ นำความรู้กลับมาพัฒนาปรับปรุงจากของเดิมที่เราทำตรงนี้ถือเป็นประโยชน์ให้กับตัวเรามาก เพราะเราสามารถนำความรู้ที่ได้เห็น มาทดลองทำในรูปแบบของเรา มีการต่อยอดกับความรู้เดิม มาประดิษฐ์ ทดลอง ทำให้ เกิดสิ่งใหม่ๆ เพิ่มขึ้นอีก”

ด้วยที่พ่อวิจิตเป็นผู้ที่ใฝ่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ความรู้และประสบการณ์ต่างๆเกี่ยวกับระบบเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาของมหาชีวาลัยอีสาน รวมทั้งการอบรมดูงานตามสถานที่ต่างๆโดยเฉพาะในประเด็นเรื่องเกี่ยวกับข้าว จึงถูกนำมาทดลองและต่อยอดเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ในพื้นที่นาของตน เช่น การคิดค้นการทำปุ๋ยนาโนหรือปุ๋ยหมักแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งเป็นการลดต้นทุนในการผลิตข้าวและปุ๋ยนาโนจะไม่ทำลายธาตุอาหารในดินเมื่อธาตุอาหาร

¹ พ่อวิจิต จันทรวงศ์, สัมภาษณ์, วันที่ 1 กันยายน 2554.

ในดินไม่ถูกทำลาย ผลผลิตที่ได้จึงเป็นข้าวที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพของผู้บริโภค ความรู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับระบบเกษตรอินทรีย์ของพ่อวิจิตเป็นที่ยอมรับในวงกว้างจนได้รับเลือกให้เป็นประธานกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ตำบลห้วยโคก

พ่อวิจิตมีความเชื่อและตระหนักดีว่า “ความรู้ที่พอเพียง” เป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตแบบพึ่งตนเอง และสามารถสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพการเกษตรให้ยั่งยืนได้ความเชื่อนี้ได้จุดประกายขึ้นมาหลังจากมีการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนกับครูบาสุทธินันท์โดยผ่านกระบวนการจัดการความรู้ของมหาชีวาลัยอีสานซึ่งได้สร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่นการอบรมเวทีแลกเปลี่ยน ดูงาน ทดลองปฏิบัติ กระบวนการดังกล่าวได้ให้ทั้งแนวคิดและวิธีปฏิบัติกับพ่อวิจิตซึ่งกล่าวว่า¹

“สิ่งที่ได้ (จากการร่วมเรียนรู้กับมหาชีวาลัย) จะออกมาเป็นในรูปลักษณะของการให้วิธีคิด การทำอะไรให้อยู่ได้ด้วยตนเองสามารถพึ่งพาตนเองได้ ในรูปแบบของการหาความรู้จากเชิงปฏิบัติ ซึ่งเราต้องหาทางต่อยอดของเราเอง เป็นการเรียนรู้ที่เอาความรู้เข้ามาปรับใช้ให้เกิดความเหมาะสมเช่น อย่างการไปอบรมเรื่องข้าวนั้น คนที่ไปอบรมเหมือนกันหรือไปอบรมเรื่องเดียวกัน แต่ละคนก็จะมาต่อยอดในส่วนที่ตนเองสนใจหรือความถนัด รสนิยมของแต่ละคน”

ปัจจุบันพ่อวิจิตได้ต่อยอดความรู้เรื่องข้าวมาคิดค้นผลิตภัณฑ์ที่สกัดมาจากข้าว เช่น น้ำมันรำข้าว โดยได้ผลิตเป็นแคปซูล บรรจุในกระปุกๆละ 70 แคปซูล และขายในราคากระปุกละ 100 บาท นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์น้ำมันอื่นๆที่สกัดมาจาก มะพร้าว งามะรุม มีการวางขายผลิตภัณฑ์เหล่านี้ที่ฐานการเรียนรู้ห้วยโคก รวมทั้งในงานอบรม นิทรรศการต่างๆ เช่น การจัดอบรมครูภูมิปัญญางาน Expo ในจังหวัดอยุธยาส่วนลูกค้าของพ่อวิจิตจะกระจายไปทั่วทั้งประเทศในภาคใต้ เช่น พัทลุง ภูเก็ต สงขลาและภาคกลางเช่น กรุงเทพมหานคร ระยอง ชลบุรี นนทบุรี มีการเสนอสินค้าในทาง website (ลูกค้าจะเป็นผู้ดำเนินการให้ในเรื่องนี้) ส่วนใหญ่ผู้ที่สั่งซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันรำข้าวแคปซูลมักจะเป็นสถานพยาบาล เช่น คลินิกต่างๆ รายได้เฉลี่ยของครอบครัวพ่อวิจิตจากผลิตภัณฑ์ที่สกัดจากข้าว มะรุม มะพร้าวโดยเฉลี่ยประมาณ 10,000 บาท/เดือน โดยรายได้ดังกล่าวยังไม่รวมรายได้ที่เกิดจากการทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น เลี้ยงสุกร ปลูกข้าวอินทรีย์การผ่านกระบวนการพัฒนาของมหาชีวาลัยอีสานทำให้พ่อวิจิตเรียนรู้ที่จะสร้างงานใหม่ๆด้วยตนเองจากพื้นฐานการทำอาชีพ

¹พ่อวิจิต จันทรวงศ์, ข้างแล้ว

เกษตรกรรม นอกจากการพัฒนางานแปรรูปผลิตภัณฑ์สินค้าที่ปลูกเองเช่น ข้าว มะรุม มะพร้าวแล้ว ยังได้พัฒนางานเลี้ยงหมูไปสู่กิจกรรมการเพาะพันธุ์ลูกหมูขายหรือที่เรียกว่า “หมูกู้ฉี่” ที่สามารถสร้างรายได้จากการขายลูกหมูตกละประมาณ 1,300-1,500 บาท/ตัว ในปี 2554 ขายได้ประมาณ 50 ตัว ปัจจุบันพ่อวิจิตมีแม่หมู 3 ตัว และพ่อพันธุ์หมู 8 ตัว การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการประกอบอาชีพให้เกิดประโยชน์กับตัวเองทำให้พ่อวิจิตรู้สึกภาคภูมิใจหากมีคนอื่นในหมู่บ้านต้องการเรียนรู้และปฏิบัติตามอย่างโดยกล่าวว่า¹

“.....คนอื่นเห็นก็แอบดูเราทำ ก็เห็นว่าดีเหมือนกัน เห็นเราเป็นตัวอย่างในการทำงานต่างๆ แล้วคนในหมู่บ้านก็คือ ทำตามเรา เราก็ได้เป็นคนแนะนำให้เขาไป มันเป็นความภาคภูมิใจของเรา เสียก็จะดังออกนอกหมู่บ้านไป คนอื่นก็มาขอ ดู ขอศึกษาว่าเราทำอะไร อย่างไร เขาก็พากลับไปลองทำบ้างก็ขยายความรู้ออกไปได้อีก”

ปัจจุบันพ่อวิจิตได้รับเชิญจากมหาวิทยาลัยชีวิตให้เป็นครูภูมิปัญญา นอกจากนี้ยังได้รับเชิญจากสถาบันพลศึกษาศรีสะเกษ และมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ให้ไปสาธิตและถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพรไทย รวมทั้งได้รับเชิญเป็นวิทยากรเพื่อบรรยายเรื่องยาสมุนไพรให้กับเจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาชุมชน การถ่ายทอดความรู้ของพ่อวิจิตไม่เพียงแต่ขยายผลไปสู่เกษตรกรเท่านั้น แต่ยังขยายผลไปสู่บุคคลทั่วไป ข้าราชการ รวมทั้งนักเรียน นักศึกษา จากสถาบันการศึกษาต่างๆ การเรียนรู้ของพ่อวิจิตยังดำเนินต่อไป โดยเฉพาะความต้องการพัฒนากิจกรรมการทำยาสมุนไพรให้ได้มาตรฐานอาหารและยา(อย.)ในอนาคตต้องการทดลองศึกษาต่อไปว่าจะทำอย่างไรให้ชาวอินทรีมีคุณภาพและมีประโยชน์ต่อสุขภาพของผู้บริโภค รวมทั้งได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีพื้นบ้าน เช่น เตาพลังงานแก๊ส เพื่อใช้ทดแทนเตาแก๊ส

การที่พ่อวิจิตพัฒนากิจกรรมการเกษตรของตนได้หลากหลายมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการสกัดน้ำมันรำข้าว การทำไร่นา การขาย/ผสมพันธุ์หมู ได้ทำให้พ่อวิจิตมีรายได้อย่างต่ำเดือนละ 10,000 บาท ซึ่งรายได้ดังกล่าวยังทำให้พ่อวิจิตมีเงินเหลือเก็บไว้พอที่จะดูแลตัวเองและครอบครัว เช่น เงินที่ได้ก็มีแบ่งไปให้ลูกๆ ทั้ง 3 คน พ่อวิจิตกล่าวว่า²

“ตอนนี้ก็มีช่วยผ่อนรถให้ลูกชายอยู่หรืออะไรที่พอจะช่วยลูกได้ก็ช่วยเขาไป เช่น ให้เงินบ้างออกค่ารถบ้าง และส่วนที่เหลือก็เก็บไว้ทำทุน ไร่ยามเจ็บป่วย”

¹พ่อวิจิต จันทรานวงศ์, สัมภาษณ์, วันที่ 20 กันยายน 2554

²พ่อวิจิต จันทรานวงศ์, สัมภาษณ์, วันที่ 1 กันยายน 2554

ปัจจุบันชีวิตความเป็นอยู่ของพ่อวิจิตดีกว่าแต่ก่อนมากหลังจากได้เรียน ได้หาความรู้ ได้ลงมือทดลอง มีการจัดการเรื่องเกี่ยวกับการผลิตน้ำมันรำข้าวอย่างเป็นระบบมากขึ้นทำให้มีรายได้เข้ามาสม่ำเสมอ การทำงานในขณะนี้พ่อวิจิตบอกว่า “อยู่ตัวแล้ว”

ภาพที่ 1

เครื่องสกัดน้ำมันที่ประดิษฐ์โดยพ่อวิจิต

ภาพที่ 2

ผลิตภัณฑ์น้ำมันรำข้าวและแคปซูล
สมุนไพรอัดเม็ด

ภาพที่ 3

พ่อวิจิตสาธิตเตาพลังงานแกลบ

กรณีตัวอย่างที่ 2

พ่อกว้าง สุวรรณทา อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 95 หมู่ 1 ต.หายโศก อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์

พ่อกว้างเป็นสมาชิกกลุ่มแรกในเครือข่ายพ่อผาย สร้อยสะระกลาง ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ทางด้านการทำเกษตรผสมผสานและมีศูนย์การเรียนรู้ที่อำเภอลำปลายมาศ พ่อกว้างเคยผ่านการอบรมที่ศูนย์พ่อผายทำให้มีความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับข้าว เช่น การเก็บพันธุ์ข้าว การทำนา วิธีเก็บรักษา พันธุ์ข้าว นอกจากนี้ยังได้ผ่านกระบวนการกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ ระหว่างสมาชิกเครือข่ายของโรงเรียนชุมชนอีสาน ในช่วงเวลาที่ผ่านไปพ่อกว้างได้เรียนรู้แนวความคิด การพึ่งตนเอง แต่ขณะเดียวกันยังไม่ได้นำความรู้ที่ได้รับมาลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง ต่อมาในปี 2548 พ่อกว้างมีโอกาสเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” ของมหาชีวาลัยอีสาน และได้แลกเปลี่ยน พบปะ พูดคุย กับครูบาสุทธินันท์มากขึ้นโดยพ่อกว้าง กล่าวว่า¹

“สิ่งที่ได้จากครูบาสุทธินันท์ คือ การนำความรู้ไปต่อยอด ได้รู้การจัดการกับความคิด ต่างๆชอบที่ครูบาใช้วิธีการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง ทำให้ดูและเครือข่ายได้เรียนรู้ด้วย ถ้า ทำงานกับครูบาแล้วความคิดไม่ถูกปิดกั้น เพราะทำอะไรก็ได้ที่อยากทำ โดยให้คิดเอง ทำเอง ไม่รู้ให้ถามและหาความรู้มาให้ หาพันธมิตรทางวิชาการมาให้เราถาม ให้เราทำตัว เป็นผู้เรียนอยู่ตลอดเวลาอีกอย่างคือต้องเก็บแนวคิดมาคิดต่อให้ได้โดยเชื่อมแนวคิดของ ครูบาให้ทัน และนำไปปฏิบัติให้เห็นทันทีเช่นกัน”

ในช่วงที่เข้าร่วมโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” (ในปีพ.ศ.2547-2548) พ่อกว้างได้รับคัดเลือกให้เป็น ประธานฐานการเรียนรู้บ้านหนองจิกได้ทำกิจกรรมเกษตรประณีต 1 ไร่ มีความสนใจในกิจกรรมงาน การเกษตรที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมด้านการเลี้ยงสัตว์ อาหาร ปลูกข้าว แต่ขณะนั้นยังไม่ได้ สนใจที่จะค้นคว้าหาความรู้เฉพาะเจาะจง เรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นพิเศษ

ในปีพ.ศ.2549 พ่อกว้างได้เข้าร่วมโครงการ “การจัดการความรู้ระดับชุมชน” ของมหาชีวาลัย อีสาน กระบวนการพัฒนาของมหาชีวาลัยอีสานได้กระตุ้นให้พ่อกว้างมีความคิดและวิสัยทัศน์ ที่รอบด้านมากขึ้น ครูบาสุทธินันท์ซึ่งเป็นผู้นำมหาชีวาลัยอีสานมีแนวคิดที่จะสนับสนุนให้สมาชิก ของโครงการมีโอกาสพัฒนาความรู้ด้วยตนเองในรูปแบบที่ไม่ตายตัว มีการสนับสนุนให้ไปเรียนรู้โดย

¹พ่อกว้าง สุวรรณทา, สัมภาษณ์, วันที่ 20 กันยายน 2554.

เข้าร่วมฝึกอบรมและดูงานตามสถานที่ต่างๆเพื่อนำความรู้และข้อมูลเหล่านั้นมาทดลองปฏิบัติ ดังที่ครูบาสุทธินันท์กล่าวว่า¹

“สิ่งที่เรา(มหาชีวาลัยอีสาน) ต้องการคือ การปลูกจิตสำนึก การสร้างคนให้เป็นผู้ที่พร้อมจะเรียน การที่เขาเหล่านั้นมีการลองผิดลองถูกด้วยตัวของเขาเอง เราอยากให้เขามีความรู้ การที่เขาได้รับความรู้มาปฏิบัตินั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเราไม่สามารถเป็นพี่เลี้ยงไปจนวันตายได้ ให้เขาเป็นตัวของเขาเอง และผลลัพธ์ที่ออกมาจะเป็นตัวแสดงว่าเขาเหล่านั้นมีความใส่ใจกับการเรียนรู้มากเพียงใด”

พ่อกว้าง มีโอกาสได้รับอบรมและดูงานตามสถานที่ต่างๆมากมาย อาทิ การอบรมเรื่องข้าวจากมูลนิธิข้าวขวัญ(อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี) การอบรมและดูงานด้านเกษตรอินทรีย์ที่บ้านลุงทองเหมาะ แจ่มแจ่ม (ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดสุพรรณบุรี และ เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติปี2549สาขาทำนา) การเข้าอบรมและดูงานเกี่ยวกับพันธุ์ข้าวที่พิพิธภัณฑ์การเกษตรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จังหวัดปทุมธานี (โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรมาบรรยาย เช่น ดร.อดิศร กระแสชัย บรรยายเกี่ยวกับเรื่องของการตลาด การเก็บรักษาพันธุ์ข้าว และเทคนิคเพาะพันธุ์ข้าว ดร.เดชา ศิริภัทรประธานมูลนิธิข้าว บรรยายเรื่องการแยกพันธุ์ข้าว การตัดต่อพันธุ์กรรม การรักษาพันธุ์ข้าวไม่ให้กลายพันธุ์ เป็นต้น) หลังจากการอบรมและดูงาน พ่อกว้างได้นำเอาความรู้และข้อมูลเหล่านั้นมาลงมือปฏิบัติทดลองโดยลองผิดลองถูกหลายๆครั้ง ทำให้พ่อกว้างได้ค้นพบความรู้ใหม่ๆที่ไม่เคยรู้มาก่อน เช่น วิธีทำให้ข้าวแห้งเร็วและอยู่ตัวคือต้องนำเอาดินเหนียว ดินโคลน และมูลสัตว์มาผสมกันแล้วโปรยลงในนาข้าว นอกจากนี้ยังได้ค้นพบเทคนิคการเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวไม่ให้กลายพันธุ์ก็คือเมล็ดข้าวที่จะนำมาเก็บไว้ทำพันธุ์ในฤดูกาลต่อไปจะต้องเก็บเพียง 3 เม็ด จากยอดต้นข้าวเท่านั้นการค้นพบความรู้ใหม่ๆในเรื่องข้าวทำให้พ่อกว้างเริ่มหันความสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เจาะจงเฉพาะในเรื่องพันธุ์ข้าวมากขึ้นอย่างไรก็ตามแม้จะให้ความสนใจในเรื่องข้าวเป็นพิเศษ แต่พ่อกว้างยังคงมีกิจกรรมงานเกษตรด้านการเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงปลาบึกควบคู่ไปกับการทำอาชีพช่างไม้ทำเฟอร์นิเจอร์และเครื่องมือต่างๆ

หลังจากที่โครงการจัดการความรู้สิ้นสุดลง ฐานการเรียนรู้ตำบลห้วยโคกยังคงดำเนินต่อไปโดยมีการต่อยอดความรู้ในแต่ละกิจกรรมตามความสนใจของสมาชิกแต่ละคนให้มีความชัดเจน

¹สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ, สัมภาษณ์, วันที่ 3 กันยายน 2554.

มากขึ้น ปัจจุบันกลุ่มกิจกรรมของฐานการเรียนรู้บ้านหนองจิกได้ขยายผลมาเป็น “ฐานการเรียนรู้ตำบล หายโคก” ประกอบด้วย 4 กลุ่มกิจกรรมได้แก่กลุ่มทำปุ๋ย กลุ่มหม่อนไหม กลุ่มแปรรูป และกลุ่มข้าว กลุ่มข้าวที่มีพอกว้างเป็นประธานกลุ่ม ถือได้ว่าเป็นกลุ่มหลักของฐานการเรียนรู้แห่งนี้ เพราะมีการ พัฒนาความรู้ในกระบวนการผลิตข้าวอย่างต่อเนื่อง กลุ่มข้าวมีสมาชิกที่มาจากเกษตรกรในตำบล หายโคกประมาณ 12 คน โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มเกษตรอินทรีย์วิถีพอเพียง” เพราะวัตถุประสงค์หลัก ของกลุ่มคือการผลิตข้าวโดยไม่ใช้สารเคมีแต่จะเน้นการปลูกที่เป็นอินทรีย์(organic) ซึ่งจะส่งผลให้ ผลผลิตข้าวมีคุณภาพและมีประโยชน์ต่อสุขภาพของผู้บริโภคตามที่พอกว้างได้ฟันธงว่า **‘ต้องการเห็น คนอายุยืนอยู่อย่างมีสุขภาพดีและมีความสุขในวัยชราภาพ’** กลุ่มของพอกว้างได้ผลิตข้าวเพื่อ สุขภาพออกมาจำหน่ายโดยใช้ชื่อว่า “Healthy Rice” มีวางจำหน่ายที่ฐานการเรียนรู้หายโคก และมี ตลาดต่างประเทศ เช่น จีน อินโดนีเซีย เยอรมัน ส่งตัวแทนเข้ามาสั่งซื้อข้าวเปลือกจากพอกว้าง ได้แก่ ข้าวมะลิ(ธรรมชาติ) ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมมะลิสีนิล ข้าวเหนียวแดง และข้าวเหนียวดำ

ประสบการณ์จากการเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาของมหาชีวัลย์อีสานทำให้พอกว้างเรียนรู้ ที่จะพัฒนางานในอาชีพการเกษตรของตนเองให้มีความหลากหลายโดยใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม สภาพแวดล้อมรวมถึงคุณภาพชีวิต เช่น การผลิตข้าวอินทรีย์ หลักวิธีคิดและทำของมหาชีวัลย์อีสาน คือสอนให้คนได้เรียนรู้แบบลองผิดลองถูก หากได้เรียนผิดก็จะทำให้ผู้เรียนได้รู้ปัญหาและหาวิธีทำให้ ถูก หลักการสอนดังกล่าวได้กระตุ้นให้พอกว้างทำตัวเป็นผู้เรียนอยู่ตลอดเวลา มีความคิดที่จะสร้างฝัน ของตนให้เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสนใจในเรื่องของพันธุ์ข้าวคือมีความตั้งใจที่จะพัฒนา ข้าวสายพันธุ์ใหม่ที่มีคุณภาพดีเพื่อขาย ซึ่งได้มีการทดลองผสมพันธุ์ข้าว(ระหว่างข้าวเบากับข้าวหนัก) เพื่อให้ได้ข้าวสายพันธุ์ใหม่ที่ต้องการคือนุ่มและเม็ดสวย และจะเริ่มทดลองปลูกในพื้นที่ 4 ไร่ นอกจากนี้ ยังได้นำพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพมาทดลองแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อาหารเสริมเพื่อสุขภาพ การที่พอกว้างได้ พัฒนาการปลูกข้าวอินทรีย์จนได้ผลิตภัณฑ์ข้าวที่มีคุณภาพในระดับที่สามารถขายในต่างประเทศได้ ทำให้พอกว้างเห็นความสำคัญของการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติโดยกล่าวว่า¹

“..... การทำนิดเดียวไม่ต้องพูดให้มันยาว ไม่จำเป็นต้องไปจดไปจำ ไปอบรมอะไรให้ มันมากมายเพราะมันขึ้นอยู่กับตนเอง ถ้าอบรมมาแล้วแต่ไม่นำมาปฏิบัติก็เปล่า ประโยชน์ การไปอบรมหรือเรียนรู้เรื่องใดก็ตามมันไม่เท่าเราได้ลงมือทำด้วยตนเอง และอย่างเวลาเราไปนั่งฟังวิทยากรพูด ตัววิทยากรเองนั้นยังทำไม่ได้เลย”

¹พอกว้าง สุวรรณทา, สัมภาษณ์, วันที่ 20 กันยายน 2554.

การดำเนินชีวิตของพ่อกว้างเป็นไปตามวิถีของการทำเกษตรพอเพียง ซึ่งพ่อกว้างได้อธิบายถึงมุมมองของตนเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า¹

“คำว่าพอเพียงไม่ใช่ที่เราต้องปลูกเองกินเองเหลือก็ขาย ซึ่งอันที่จริงนั้นเศรษฐกิจพอเพียงที่แท้จริงแล้วไม่ใช่ต้องเป็นสูตรสำเร็จ.....แต่ควรเป็นเรื่องของเขาที่จะจัดการของเขาเอง สิ่งสำคัญที่จะให้คนอื่นปฏิบัติได้ก็คือต้องให้เรา รู้จักว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมันเริ่มต้นมาอย่างไร ความพอเพียงมันอยู่ตรงไหนก่อน ซึ่งมันไม่ใช่เรื่องยากที่จะทำและจะทำอย่างไรให้คนอื่นอยู่ได้ ให้คนอื่นคิดได้อย่างนั้น ก่อนอื่นเราต้องทำให้เขาดู เขาเห็น ให้เขาเชื่อ ถ้าเราไม่ทำให้เห็นก่อนเมื่อนั้นเขาจะมองว่าเราดีแต่พูด ถ้าเรามีความรู้ เราทำได้ เราก็ต้องแบ่งปันให้เขาดู ให้เป็นมิตรกับทุกคนต่อไปเขาก็จะเก่งตามเราได้”

การดำเนินชีวิตของพ่อกว้างนอกจากจะยึดแนวเศรษฐกิจพอเพียงดังที่กล่าวมาแล้ว ยังยึดถือคำสอนโบราณมาปฏิบัติดังที่ว่าไว้ ‘ถ้าไม่ออกจากบ้านไม่เห็นดินแดนไกล ถ้าไม่ไปหาเรียนก็ไม่มีความรู้ ถึงจะมีความรู้ถ้าไม่แบ่งปันก็ไร้ค่า’ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพ่อกว้างจะแบ่งปันความรู้ให้กับผู้อื่นเสมอ คือเปิดบ้านของตนให้บุคคลภายนอกได้เข้ามาดูงาน เช่นการทำงานน้ำหมักชีวภาพและมีการแบ่งปันผลผลิตที่ได้ให้จากการทำเองกับผู้เข้ามาดูงานนำกลับไปทดลองใช้

การเข้าร่วมโครงการกับมหาชีวาลัยอีสาน นอกจากจะทำให้พ่อกว้างได้พัฒนาความรู้เรื่องการทำเกษตรอินทรีย์แล้ว ยังได้พัฒนาในเรื่องพันธุ์ข้าว เช่น การเพาะพันธุ์ข้าว การพัฒนาข้าวพันธุ์ใหม่ การแปรรูปข้าวให้เป็นผลิตภัณฑ์อาหารเสริมเพื่อสุขภาพ เป็นต้น การปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อขาย ได้สร้างรายได้ให้กับครอบครัวของพ่อกว้างโดยเฉลี่ยเดือนละ 30,000 บาท และรายได้จากการส่งออกข้าวพ่อกว้างกล่าวว่า “ในปีหนึ่งไม่เกิน 1 แสนบาท” ข้าวที่ส่งออกจะเป็นข้าวเปลือกมี 5 สายพันธุ์ดังนี้²

- ข้าวมะลิ (ธรรมดา) ราคา กิโลกรัมละ 17-18 บาท
- ข้าวหอมมะลิ ราคา กิโลกรัมละ 23 บาท
- ข้าวหอมมะลิสีนิล ราคา กิโลกรัมละ 33 บาท
- ข้าวเหนียวแดง ราคา กิโลกรัมละ 15-17 บาท
- ข้าวเหนียวดำ ราคา กิโลกรัมละ 15-17 บาท

¹ พ่อกว้าง สุวรรณทา, สัมภาษณ์, วันที่ 20 กันยายน 2554.

² ราคาข้าวเปลือกจะแตกต่างกันในแต่ละปีขึ้นอยู่กับคุณภาพขนาดของเมล็ดข้าว

กรณีศึกษาที่3

แม่สะอึ่ง ศรีภา อายุ 63 ปี อยู่บ้านเลขที่ 7 หมู่ 1 บ้านหนองจิก ต.หายโศก อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์

แม่สะอึ่งประกอบอาชีพการเกษตรมีพื้นที่ครอบครองทั้งหมด 52 ไร่ แบ่งเป็น 2 แปลงคือแปลงที่เป็นพื้นที่ทำนา 35 ไร่ ส่วนอีกแปลงจำนวน 17 ไร่ ซึ่งใช้สำหรับทำเกษตรผสมผสาน เช่น ทำนา ปลูกผัก ปลูกถั่ว ปลูกข้าวโพด เลี้ยงไหมทอดผ้าและเลี้ยงวัวรวมทั้งเป็นที่อยู่อาศัย

ก่อนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกเครือข่ายของมหาชีวาลัยอีสาน แม่สะอึ่งได้ติดตามพ่อทองหล่อ เชน ไธสง (ปราชญ์ชาวบ้าน จ.บุรีรัมย์) มาเข้าร่วมกิจกรรมอบรมและเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานจัดขึ้นที่บ้านของครูบาสุทธินันท์ กิจกรรมต่างๆของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แม่สะอึ่งมักจะเข้าร่วมเสมอๆทำให้ได้พบและเห็นตัวอย่างการทำเกษตรที่เอื้อต่อธรรมชาติของครูบาสุทธินันท์จึงเกิดความสนใจและต้องการที่จะเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น ในปี 2547 เมื่อพ่อทองหล่อ สุวรรณทา ได้ชักชวนให้แม่สะอึ่งเข้าร่วมเรียนรู้กับครูบาสุทธินันท์ที่ในขณะนั้นกำลังดำเนินโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” แม่สะอึ่งซึ่งมีความศรัทธาในวิถีคิดและวิธีการทำงานของครูบาสุทธินันท์อยู่แล้ว จึงได้ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ มีการเรียนรู้จากการทดลองลงมือปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการดิน เช่น วิธีปลูกพืชแบบไม่ทำลายดิน วิธีผสมปุ๋ยชีวภาพ การทำมาหากินแบบเอื้ออาทรต่อธรรมชาติ การปลูกพืชสมุนไพร เป็นต้น

แม่สะอึ่งได้นำเอาความรู้เรื่องการทำเกษตรอินทรีย์จากการเข้าร่วมโครงการของมหาชีวาลัยอีสาน มาลงมือปฏิบัติในพื้นที่นาของตน มีการนำเอามูลสัตว์จากวัวมาใช้แทนปุ๋ยเคมี ซึ่งแม่สะอึ่งยอมรับว่า¹

“แม่(สะอึ่ง)ลองมาปฏิบัติตามแล้วมันก็ได้ผลจริงอย่างเรื่องการปลูกข้าว ซึ่งเมื่อก่อนแม่ยอมรับเลยว่าไม่เคยมีความรู้หรือรู้เรื่องเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์มาก่อน เดิมแม่ก็ทำแบบตามมีตามเกิดไปมีใส่ปุ๋ยเคมีร่วมด้วย แต่หลังจากได้เข้ารับการอบรม มีคนมาให้ความรู้ แม่เริ่มลดปริมาณปุ๋ยเคมีลงเรื่อยๆ...จนทำแบบอินทรีย์ล้วน โดยใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยจากมูลสัตว์ไม่ใช้สารเคมีแม้แต่หน่อย สังเกตเลยว่าข้าวมันเขียว ลำต้นมันไม่หักไม่งอ ไม่เหมือนแต่ก่อนที่แม่ทำต้นข้าวมันไม่สวยเลย”

¹ แม่สะอึ่งศรีภา, สัมภาษณ์, วันที่ 20 กันยายน 2554

ความขยันหมั่นเพียรและรักในการเรียนรู้ของแม่สอิ่ง ตลอดจนมีการนำเอาความรู้จากการอบรมทั้งจากที่มหาชีวาลัยอีสาน และจากการดูงานตามแหล่งเรียนรู้ต่างๆ มาลงมือทดลองอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้ครูบาสุทธินันท์ มองเห็นศักยภาพในตัว of แม่สอิ่งและเชื่อว่าหากแม่สอิ่งมีโอกาสพัฒนาต้นทุนที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องก็จะทำให้แม่สอิ่งต่อยอดกิจกรรมในวิชาชีพเกษตรกรรมของตนให้เกิดประโยชน์ที่จับต้องได้ จึงได้ชักชวนให้แม่สอิ่งเข้าร่วมโครงการ “การจัดการความรู้ระดับชุมชน” ในปี 2549 แม่สอิ่งได้เข้าร่วมโครงการและได้ให้พื้นที่ของตนเป็นแหล่งเรียนรู้ที่จะขยายผลไปสู่สาธารณชนต่อไปโดยใช้ชื่อว่า “ฐานการเรียนรู้บ้านหนองจิก” (ปัจจุบันคือ ฐานการเรียนรู้ตำบลหายโคก) ฐานการเรียนรู้แห่งนี้ นอกจากจะเป็นสถานที่ดูงานสำหรับผู้สนใจแล้ว ยังเป็นแหล่งหรือศูนย์รวมในการพบปะพูดคุยปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิก(สมาชิกจากบ้านหนองจิกมีประมาณ 30 คน) รวมทั้งเป็นศูนย์กลางของการพบปะสังสรรค์และรับประทานอาหารร่วมกันของกลุ่มสมาชิก ตลอดช่วงเวลาของการดำเนินโครงการ แม่สอิ่งได้พัฒนาการทำเกษตรอินทรีย์รวมทั้งได้รับการอบรมเกี่ยวกับการนำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพื่อใช้ในชีวิตรประจำวัน เช่น สบู่สมุนไพร แดงกวา สบู่สูตรหมัก สบู่สปา สบู่สมุนไพร เป็นต้น แม่สอิ่งกล่าวว่า **‘มีไปอบรมหลายเรื่องจำไม่ค่อยได้แต่ก็มีที่ไปอบรมทำของเครื่องใช้ เช่น ทำสบู่ แชมพู ครีมทาผิว น้ำยาล้างจาน พอกกลับมาแม่ก็มีการมาทำไว้ใช้เองบ้าง’**

แม่สอิ่งได้เรียนรู้และมีการพัฒนาการทำเกษตรแบบอินทรีย์มากขึ้นเรื่อยๆ โดยในปีพ.ศ. 2552 กิจกรรมการทำเกษตรทั้งหมดของแม่สอิ่งได้แก่ การปลูกข้าว ปลูกพืช ปลูกผัก ปลูกถั่ว ปลูกข้าวโพด ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการทำแบบใช้สารเคมีมาเป็นการทำแบบอินทรีย์อย่างเต็มรูปแบบ มีการเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมือง 4 ตัว เพื่อนำมูลมาทำเป็นปุ๋ยซึ่งในแต่ละปีจะได้ปุ๋ยจากมูลสัตว์ประมาณ 2-3 ตัน กิจกรรมที่แม่สอิ่งสนใจเป็นพิเศษคือ การพัฒนาการปลูกข้าวแบบอินทรีย์ให้มีหลากหลายสายพันธุ์ และต่อยอดกิจกรรมให้ครบวงจร ปัจจุบันพื้นที่นาของแม่สอิ่งมีการปลูกข้าวประมาณ 5 ชนิด และผลผลิตได้นำไปขายในราคาที่แตกต่างกัน สายพันธุ์ข้าวที่แม่สอิ่งปลูกมีดังนี้

- ข้าวเหนียวดำ	}	ขายในราคา กิโลกรัมละ 40 บาท
- ข้าวเหนียวแดง		
- ข้าวเหนียวขาว		
- ข้าวมะลิแดง		กิโลกรัมละ 23 บาท
- ข้าวหอมนิล		กิโลกรัมละ 33 บาท

ผลผลิตข้าวอินทรีย์มีขายที่ฐานการเรียนรู้ห้วยโคกและบางครั้งจะนำไปวางขายตามสถานที่ต่างๆที่มีการออกงาน

รายได้ของแม่สังข์โดยเฉลี่ยประมาณ 5,000 บาท/เดือน ซึ่งมาจากผลผลิตจากข้าวอินทรีย์ปลูกผัก การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมพันธุ์พื้นบ้าน(ประมาณ 2 ไร่) แม่สังข์บอกว่า “การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมรายได้ดีพอสมควร ขายได้กิโลกรัมละ 100 บาท มีคนมาซื้อตลอด” ส่วนใหญ่ลูกสาวแม่สังข์จะเป็นคนดูแลในเรื่องของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แม่สังข์เล่าว่า “ปีที่แล้วขายวัวไป 1 ตัวได้เงินมา 20,000 บาท”

การดำเนินชีวิตของแม่สังข์นั้นไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงในแง่ของการกินอยู่คือ จะอยู่แบบเรียบง่าย แต่หากมองในแง่ของรายได้ แม่สังข์บอกว่าดีกว่าที่ผ่านมามากเพราะอยู่ได้อย่างไม่ลำบาก ไม่มีหนี้สินหรือต้องไปหยิบยืมจากคนอื่นมีเงินเก็บพอที่จะดูแลตัวเองหรือให้ลูกหลาน เมื่อเขาเดือดร้อนหลักการดำเนินชีวิตของแม่สังข์คือ อยู่อย่าง “พอเพียงและเพียงพอ” โดยแม่สังข์บอกว่า “ถ้าเราทำได้เราก็จะมีความสุขกับสิ่งที่มีอยู่”

ภาพที่ 1

แปลงปลูกข้าวของเกษตรกรที่ใช้สารเคมี
(ลำต้นข้าวหักงอ)

ภาพที่ 2

แปลงปลูกข้าวของแม่สะอึ่งที่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์
(ลำต้นข้าวจะแข็งแรงไม่หักงอ)

ผลการศึกษาจากกรณีตัวอย่างทั้ง 3 กรณีที่กล่าวมาได้สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนาของมหาชีวาลัยอีสานได้ทำให้เกษตรกรทั้ง 3 กรณีเกิดการเรียนรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอนโดยการทดลองแบบลองผิดลองถูก จนสามารถค้นหาวิธีการสร้างความรู้ด้วยตนเองในการแก้ปัญหา รวมทั้งพัฒนางานอาชีพการเกษตรให้มีกิจกรรมที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้นเพื่อลดความเสี่ยงจากการทำเกษตร และสร้างรายได้ที่พอเพียงอย่างต่อเนื่องให้กับตนและครอบครัวมีชีวิตอยู่ได้อย่างไม่ขัดสน มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างคุ้มค่าและสามารถลดต้นทุนการผลิต เช่น การใช้มูลสัตว์แทนการใช้ปุ๋ยเคมี การใช้แกลบ เศษใบไม้ กิ่งไม้มาเป็นพลังงานทดแทน การใช้แก๊ส (ในกรณีของพ่อวิจิต) มีการปลูกพืชผักสวนครัวเป็นอาหารช่วยลดค่าใช้จ่าย กรณีทั้ง 3 ได้สะท้อนให้เห็นกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนของมหาชีวาลัยอีสานที่กระตุ้นให้เกษตรกรเรียนรู้ด้วยตนเองในการสร้างมูลค่าและคุณค่าของงานอาชีพการเกษตรได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรม (เช่นกรณีการพัฒนาพันธุ์ข้าวของพ่อกว้าง และการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากน้ำมันรำข้าวของพ่อวิจิต)

นอกจากได้พัฒนาความรู้ที่มีอยู่ในตัวตนให้มีทักษะจนเกิดเป็นความชำนาญที่หลากหลายแล้ว เกษตรกรยังได้เรียนรู้ด้วยตนเองว่า วิถีเศรษฐกิจพอเพียงนั้นไม่ได้เป็นสูตรสำเร็จ แต่เป็นเรื่องที่แต่ละคนจะต้องคิดให้ได้ก่อนว่าความพอเพียงของตนนั้นอยู่ตรงไหน และจะทำให้เกิดความพอเพียงได้ต้องทำอะไร

4. กระบวนการสร้างเครือข่ายและขยายผลความรู้

4.1 การสร้างภาคีความร่วมมือ

ที่ผ่านมามหาชีวาลัยอีสานได้มีบทบาทในการประสานความร่วมมือกับบุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ดังนี้

4.1.1 การเชื่อมโยงทางวิชาการกับหน่วยงานรัฐและภาคเอกชน

การขับเคลื่อนงานพัฒนาชนบทของมหาชีวาลัยอีสานจะมีการผสมผสานและเรียนรู้ ความรู้ใหม่ (ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยี) ขณะเดียวกันจะต้องสังเคราะห์ความรู้เก่า(ภูมิปัญญาท้องถิ่น)มาปรับใช้ให้สอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาเชิงประจักษ์ ดังนั้นการดำเนินงานของมหาชีวาลัยอีสานจึงเป็นงานวิจัยและพัฒนาเชิงกระบวนการที่ประสานความรู้จากทุก ส่วน ทั้งที่เป็นความรู้จากนักวิชาการ ภูมิปัญญาชาวบ้าน และความรู้จากสื่อต่างๆมาบูรณาการเพื่อให้เกิดนวัตกรรมทางปัญญา ซึ่งนำมาสู่การพัฒนางานใหม่ๆอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากกรณีของการสร้างความรู้เรื่องดินของโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” ในปีพ.ศ.2546 ครูบาสุทธินันท์ ได้เชิญ นักวิชาการ(ดร.แสง รวยสูงเนิน) จากภาควิชาทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อมคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เข้ามามีบทบาทในฐานะที่ปรึกษาโครงการรวมทั้งมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ เช่น เป็นวิทยากรบรรยายเชิงวิชาการเกี่ยวกับวงจรปุ๋ย เป็นที่ปรึกษาเชิงวิชาการแก่กลุ่ม สมาชิกของฐานการเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายในการเก็บตัวอย่างดินมาทดลองและเสนอแนะวิธีการดูแลธาตุอาหารสำรองในดินด้วยการนำไปไม้ที่แก่แต่ยังไม่เหลืองมาตรวจ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเชิง วิชาการเหล่านี้ได้ถูกนำมาเสริมเพิ่มเติมให้กับการเรียนรู้หรือการทดลองของสมาชิก ทำให้ได้เรียนรู้วิธี ปรับปรุงดิน รู้ถึงคุณประโยชน์จากเศษใบไม้ และที่สำคัญคือได้นำเอาฐานความรู้เชิงวิชาการ มาประยุกต์ใช้ต่อยอดวิธีการผลิตเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น มีการนำเอาเศษใบไม้แห้งมาทำปุ๋ยหมัก และผสมกับปุ๋ยคอกซึ่งช่วยให้ต้นทุนการผลิตลดลง เพราะไม่ต้องซื้อปุ๋ยเคมีนอกจากนั้นยังมีการนำเอา เศษใบไม้แห้งมาคลุมหน้าดินทำให้ดินชื้นจนปลูกพืชหมุนเวียนได้(ถั่วลิสง ถั่วเขียว งา)ส่งผลให้รายได้ ของครอบครัวเพิ่มขึ้น

นอกจากจะสร้างพันธมิตรทางวิชาการกับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาแล้ว มหาชีวาลัยอีสานยังได้ระดมทรัพยากรในรูปแบบการเงิน/เทคนิคความรู้หรือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน/เอกสารตำราทางด้านวิชาการ/พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ ฯลฯ จากหน่วยงานต่างๆของภาครัฐเพื่อนำมาใช้ ในการเสริมสร้างพลังให้กับมหาชีวาลัยอีสานให้มีความเข้มแข็งในการจัดการความรู้เรื่องดินในช่วงปี 2546-2547 ดังแสดงข้างล่าง¹

แหล่งทรัพยากร	รูปแบบการสนับสนุน
● กรมปศุสัตว์	- สนับสนุนตำราพืช อาหารสัตว์ - ประสานงานขอเมล็ดพันธุ์หญ้าเลี้ยงสัตว์
● กรมวิชาการเกษตร	- สนับสนุนงบประมาณจัดทำแปลงสาธิต สมุนไพร - ประสานงานขอพันธุ์นกกระเจ๊กเทศจาก ภาคเอกชน - สนับสนุนเอกสาร ตำราทางด้านวิชาการ - สนับสนุนงานวิจัยวิเคราะห์ดินและวิเคราะห์ ธาตุอาหารในข้าว
● กรมส่งเสริมการเกษตร	- สนับสนุนงบประมาณจัดทำแปลงสาธิต เกษตรประณีต 5 ไร่ - การถอดชุดความรู้ภูมิปัญญาไทย - ความรู้ด้านการใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์ - ความรู้ด้านการเลี้ยงผึ้ง - พันธุ์หญ้าแฝก
● กรมพัฒนาที่ดิน	- สนับสนุนสารเร่งในการทำปุ๋ยหมัก (สารเร่งพด.) และพืชบำรุงดิน - สนับสนุนเอกสารทางวิชาการ

¹ สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, ดินดีน้ำดี, 2548, หน้า 119-120.

● กรมป่าไม้	- สนับสนุนพันธุ์ไม้โตเร็วและไม่พื้นเมือง - ร่วมทำการวิจัยเรื่องการปลูกพืชน้ำมัน - ประสานงานทางด้านการวิชาการด้านการกลั่นน้ำมันพืช - ร่วมวิจัยเรื่องการแปรรูปไม้
● สำนักงานเกษตรจังหวัดบุรีรัมย์	- สนับสนุนข้อมูลและพันธุ์สัตว์(การเลี้ยงจิ้งหรีดการเลี้ยงหมูป่า การเลี้ยงไก่ป่า)พันธุ์ไม้ต่างๆ

นอกจากนี้แล้วมหาชีวาลัยอีสานยังได้ประสานความร่วมมือกับภาคเอกชน เช่นบริษัท สวณกิตติ โดยได้สนับสนุนกล้าไม้โตเร็วพันธุ์ดี เป็นต้น การทำงานแบบเครือข่ายความร่วมมือระหว่างมหาชีวาลัยอีสานกับภาครัฐและภาคเอกชนตามที่ได้นำเสนอมีส่วนเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับมหาชีวาลัยอีสานซึ่งเป็นองค์กรชุมชนในการเติมเต็มความรู้ให้ชาวบ้านได้เรียนครบถ้วนทั้งทางวิชาการและภูมิปัญญาที่แฝงอยู่ในตัวของชาวบ้าน ให้มีความสามารถที่จะเรียนรู้การแก้ไขปัญหาต่างๆด้วยตัวเองตลอดจนมีศักยภาพในการพัฒนาความรู้ต่อไปและอย่างต่อเนื่อง

4.1.2 การเชื่อมโยงกับเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น

มหาชีวาลัยอีสานได้มีการเชื่อมโยงกับองค์กรชุมชนและสถาบันการศึกษาท้องถิ่นในรูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

โรงเรียนบ้านเม็กดำ (อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม)

ในปีพ.ศ.2549 มหาชีวาลัยอีสานและโรงเรียนบ้านเม็กดำได้ร่วมกันสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านโครงการห้องเรียนของคนหลายวัย โครงการนี้จะใช้ท้องถิ่นเป็นห้องเรียนหรือฐานการเรียนรู้ เช่นศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสาน มูลนิธิขวัญข้าว จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้เข้าร่วมเรียนรู้ในโครงการจะประกอบด้วยผู้คนหลายวัย ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยผู้สูงอายุ กิจกรรมหลักๆในการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น กิจกรรมรวมใจเพื่อนพ้องน้องพี่ชาว gotoknow กิจกรรมกินข้าวป่าตามประสาคนรู้ใจ กิจกรรมร่วมพูดคุยกับครูบาสุทธินันท์ กิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น กิจกรรมการเข้าค่ายมหาชีวาลัย เป็นต้น

โครงการห้องเรียนของคนหลายวัยได้ทำหน้าที่เชื่อมโยงให้คนทุกช่วงวัยได้มาเรียนรู้ร่วมกัน เกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างครู นักเรียน ชุมชนตลอดจนพันธมิตรทางวิชาการหลายพื้นที่ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นโดยการไปเรียนรู้ที่มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์เชิงเกษตร การปลูกข้าวปลอดสารพิษ การผลิตน้ำหมักชีวภาพ การคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่มีความแปลก สำหรับกิจกรรมการเข้าค่ายที่มหาชีวาลัยอีสานจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดทักษะในการแก้ปัญหา การทำงานร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกและดูแลพืชสมุนไพรกับคุณสมพิศ ไม้เรียง ซึ่งเป็นพันธมิตรทางวิชาการของมหาชีวาลัยอีสาน การเชื่อมโยงระหว่างมหาชีวาลัยอีสานกับโรงเรียนบ้านเม็กดำ เป็นการทำงานในรูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้แบบบูรณาการ เพื่อพัฒนาเด็กให้เติบโตเป็นคนที่มีคุณภาพในสังคม และเห็นคุณค่าในท้องถิ่น

มูลนิธิพลังนิเวศและชุมชน (อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย)

การเชื่อมโยงกับมูลนิธิพลังนิเวศและชุมชนเป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยนความรู้และเมล็ดพันธุ์พืชต่างภูมิภาคโดยในปีพ.ศ.2547 โครงการเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อมของมูลนิธิพลังนิเวศได้นำคณะมาศึกษาดูงานโครงการ “ฟ้าสู่ดิน” ที่มหาชีวาลัยอีสาน จากนั้นได้นำมาสู่การแลกเปลี่ยนความรู้และเมล็ดพันธุ์พืชต่างภูมิภาค เช่น เมล็ดน้ำเต้าพันธุ์ด้ามยาว ข้าวโพด พันธุ์พืชเมืองหนาว แตงกวามัง ผักพื้นเมืองจากภูชี้ฟ้า เป็นต้น

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

แม้ว่าปัจจุบันครูบาสุทธินันท์จะได้แยกตัวออกมาจากปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานเพื่อมาบริหารจัดการในเรื่องความรู้ระดับชุมชนของมหาชีวาลัยอีสานก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ของทั้งสององค์กรยังมีความเชื่อมโยงกันในระดับหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น การจัดประชุมสังฆจรเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในหลายๆครั้ง จะจัดขึ้นในพื้นที่สวนป่ามหาชีวาลัยอีสาน โดยมีครูบาสุทธินันท์และปราชญ์ชาวบ้านคนอื่นๆ ร่วมเป็นวิทยากรในการประชุม / อบรม

4.2 การขยายผลความรู้

มหาชีวาลัยอีสานมีการขยายผลความรู้ในหลากหลายรูปแบบดังนี้

4.2.1 การสร้างฐานการเรียนรู้ระดับชุมชน

วิธีการขยายผลความรู้ลงชุมชนของมหาชีวาลัยอีสานคือ การสร้างฐานการเรียนรู้ชุมชนให้เป็นแหล่งหรือแปลงทดลองหรือวิจัยของสมาชิกในโครงการจัดการความรู้ (2547-2551) โดยมีแปลงทดลองเกษตรประณีต 1 ไร่ ในพื้นที่สวนป่าของครูบาสุทธินันท์เป็นต้นแบบในการเรียนรู้ของแต่ละฐานการเรียนรู้ ในระยะแรกจะมีเพียง 4 ฐานการเรียนรู้เกิดขึ้นในบุรีรัมย์ได้แก่ ฐานการเรียนรู้บ้านพะไล บ้านส้มกบ บ้านแสงจันทร์ และบ้านหนองดุม ในแต่ละฐานจะเน้นการเรียนรู้จริงและลงมือปฏิบัติจริง ผลที่ได้จากการทดลองของแต่ละคนจะนำมาแบ่งปัน และแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกในฐานของตน รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนกับสมาชิกของฐานการเรียนรู้อื่นๆโดยใช้วิธีหมุนเวียนไปในแต่ละฐาน เช่นฐานไหนเป็นเจ้าภาพก็จะเตรียมพร้อมให้สมาชิกเอาผลงานมานำเสนอ มาคุย มาแลกเปลี่ยนปรึกษา และหาทางแก้ไขร่วมกัน หลังจากนั้นนำสิ่งที่ได้จากการแลกเปลี่ยนกลับมาทดลองและพัฒนาต่อ จนผู้ลงมือทดลองสามารถพัฒนาความรู้และเรียนรู้วิธีต่อยอดกิจกรรมในอาชีพการเกษตรด้วยความรู้ของตนเอง ยกตัวอย่างเช่น การทดลองหรือคิดค้นเกี่ยวกับสารอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อพืชและสัตว์ที่มีอยู่ในน้ำหมักจุลินทรีย์ที่สมาชิกของฐานการเรียนรู้บ้านส้มกบได้ทดลองทำขึ้นเองเพื่อลดการใช้สารเคมี และลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำ

ในปีพ.ศ.2549 การเรียนรู้ของสมาชิกโครงการจัดการความรู้ได้มีการเลื่อนไหลและหมุนเวียนไปอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการขยายสมาชิกเครือข่ายของฐานการเรียนรู้ชุมชน ซึ่งแต่เดิมจะมีสมาชิกเฉพาะในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ และต่อมาได้ขยายผลไปยังชุมชนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ (ฐานการเรียนรู้บ้านสร้างบก) การร่วมรู้ด้วยกันของสมาชิกในแต่ละฐานผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้สมาชิกมีโอกาสรู้ถึงความต้องการของตนเองและรู้ปัญหาที่แท้จริงของตนเองได้ โดยเห็นได้จากการเกิดกลุ่มงานอาชีพเฉพาะในแต่ละฐานการเรียนรู้ เช่น กลุ่มงานเลี้ยงโค กลุ่มงานเลี้ยงสัตว์น้ำ กลุ่มงานเลี้ยงสัตว์ปีก กลุ่มงานพัฒนาการเพาะปลูกพืชไร่ออร์แกนิก กลุ่มงานเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น ขณะเดียวกันผู้ที่มีความชำนาญในแต่ละเรื่องหรือแต่ละกลุ่มดังกล่าวยังกลายเป็นตัวเชื่อมโยงการถ่ายทอดองค์ความรู้และวิธีคิดการปฏิบัติของตนไปยังเกษตรกรในพื้นที่อำเภอหรือตำบลอื่นๆทำให้สมาชิกเครือข่ายชุมชนของมหาชีวาลัยอีสานมีการขยายผลไปในวงกว้างมากขึ้น

การสร้างฐานการเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะเป็นการสร้างกระบวนการแบ่งปันผลความรู้ระหว่างสมาชิกในกลุ่มที่ทำงานในฐานเดียวกันและกับสมาชิกของฐานการเรียนรู้อื่น ๆ รวมตลอดทั้งเกษตรกรนอกเครือข่ายแล้ว ยังเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้กับคนนอกเครือข่ายที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมดังกล่าวที่สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้(สคส.) ได้จัดกิจกรรม “KM สัญจรครั้งที่ 3” ระหว่างวันที่ 6-8 มีนาคม 2549 โดยได้ชักชวนผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ นักวิจัยรุ่นใหม่ มาดูงานเรื่องการจัดการความรู้ระดับชุมชนที่สวนป่าครูบาสุทธินันท์และเครือข่ายการเรียนรู้ใน 8 พื้นที่ฐานการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ของกิจกรรมคือการเปิดโลกทัศน์ของนักวิจัยรุ่นใหม่ให้ได้มาเห็นโจทย์วิจัยระดับชุมชนและกระบวนการสร้างความรู้ใหม่ที่สัมผัสได้ อาทิ การเลี้ยง “หมูกู้ภัย” การใช้ปุ๋ย “โปกาฉิ” (ที่ช่วยทำให้พริกยาวขึ้น) และ “คันทาแก๊จน” เป็นต้น

4.2.2 การแบ่งปันความรู้กับสังคมภายนอกผ่านเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต (Internet Technology)

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตในยุคปัจจุบัน ส่งผลในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในสังคมมีการปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้นการสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็วและสะดวกสบายจนกลายเป็นปรากฏการณ์ของการสร้างระบบเครือข่ายทางสังคม หรือสังคมออนไลน์ (Social Network) ที่สามารถเชื่อมโยงสื่อสารระหว่างกันได้ในวงและหลากหลายมิติ ในปีพ.ศ.2537 ครูบาสุทธินันท์ได้เริ่มนำเอาเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตมาใช้ในการดำเนินโครงการโรงเรียนชุมชนอีสาน เช่น การจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและการทำเกษตรของสมาชิกโรงเรียนชุมชนอีสาน โดยมีอาจารย์ณุมล ปราชญ์โยธิน และคณะนักศึกษาจากมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์มาช่วยจัดทำระบบสารสนเทศในช่วงดังกล่าว แต่เมื่อโครงการสิ้นสุดลงก็ไม่ได้มีการดำเนินการต่อ สาเหตุมาจากปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านคอมพิวเตอร์ที่จะมาช่วยงานของมหาชีวาลัยอีสาน

ในปี พ.ศ. 2548 ครูบาสุทธินันท์ได้เริ่มใช้ประโยชน์จากช่องทางของสื่อสังคมออนไลน์ (Social Network) อย่างจริงจังเพื่อให้การแลกเปลี่ยน แบ่งปัน และขยายผลการเรียนรู้ระหว่างมหาชีวาลัยอีสานกับสังคมภายนอกมีหลากหลายมิติมากขึ้น โดยเริ่มจากการเขียนเล่าเรื่องราวต่างๆผ่านบล็อก (Blog หรือ Weblog ในชื่อ www.gotoknow.org) ของสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สร้างขึ้นให้เป็นเวทีในการปรึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่ผู้สนใจเรื่องการจัดการความรู้¹ พบว่ามีผู้สนใจเข้ามาดูและแลกเปลี่ยนจำนวนมากจนกลายเป็นชุมชนออนไลน์

¹ ธานี บำเพ็ชร, ปราชญ์ชาวบ้านกับกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพเพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกรกรณีศึกษามหาชีวาลัยอีสาน.

ที่ใหญ่โตขึ้นและต่อมาครูบาสุทธินันท์จึงได้ย้ายไปเขียนในเว็บไซต์ที่ชื่อว่า “ลานปัญญา” (<http://lanpanya.com/sutthinun/>) ซึ่งมีระบบการทำงานที่เสถียรมากกว่าและสามารถแยกตัวไปเติบโตตามแนวทางของตัวเองได้ กล่าวได้ว่า “ลานปัญญา” เป็นการเริ่มต้นของการสร้างชุมชนออนไลน์ของมหาชีวาลัยอีสานที่แบ่งปันความรู้แก่สังคม โดยไม่จำเป็นต้องมีความคิดและความเชื่อที่เหมือนกัน ภายใต้เครือข่ายลานปัญญานั้นครูบาสุทธินันท์ได้จัดทำบล็อกของตัวเองขึ้นมาและใช้ชื่อว่า “ลานสวนป่า” (เป็นชื่อของเรือนหลังหนึ่งในพื้นที่สวนป่าครูบาสุทธินันท์) จุดประสงค์ของการจัดทำบล็อกลานสวนป่าคือ เพื่อเปิดพื้นที่สาธารณะสำหรับการบอกเล่าเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่เข้ามาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสาน ยกตัวอย่างเช่น การมาดูงานของกลุ่มธุรกิจปิโตรเคมีจากจังหวัดระยองในเครือปูนซีเมนต์ไทย (SCG Chemicals) กลุ่มคณะครูจากโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร จังหวัดมหาสารคามกลุ่มอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เป็นต้น เนื้อหาสาระในบล็อกบรรยายสั้นๆ ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้างที่กลุ่มมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีรูปภาพของกิจกรรมและบรรยายได้ภาพด้วยข้อความสั้นๆ ภาษาที่เขียนผ่านทางบล็อกจะไม่เป็นทางการ เป็นภาษาที่อ่านแล้วสนุกเข้าใจง่าย แต่ส่วนใหญ่ทุกเรื่อง ทุกประเด็นครูบาจะสอดแทรกคำคม แง่คิดและคำถามทิ้งท้ายให้ได้นำไปขบคิดต่อเช่นกัน ทำให้บล็อกมีความน่าสนใจและน่าติดตามมากยิ่งขึ้น

ข้อมูลและภาพที่น่าสนใจในบล็อกลานสวนป่าส่วนใหญ่จะเป็นการเจาะเข้าหาความรู้ในชุมชนและชวนสังคมให้คิดและมองวิถีชุมชนในมุมใหม่ๆ โดยเฉพาะการค้นหาผู้รู้ในชุมชน และวิธีที่ผู้รู้เหล่านั้นคิดค้นความรู้ใหม่ขึ้นมาด้วยสติปัญญาแห่งตน ยกตัวอย่างเช่น การคิดค้นปุ๋ยอินทรีย์จากการเผาแกลบเป็นถ่านทำปุ๋ยปลูกไม้กระถาง การคิดค้นเตาเศรษฐกิจที่ใช้แกลบเป็นเชื้อเพลิงโดยพ่อวิจิตร จันทรานวงศ์ เป็นต้น

ในปี 2553 ครูบาสุทธินันท์เริ่มเข้าเป็นสมาชิกของเฟสบุ๊กเพราะมองว่าการใช้ส่งผ่านข้อมูล การรับ ข้อมูล การแบ่งปันข้อมูลรวมทั้งการแบ่งปันภาพถ่ายผ่านเฟสบุ๊กจะมีความสะดวกและรวดเร็วมากกว่าผ่านบล็อก หรือแม้กระทั่งการเปิดรับบุคคลภายนอกที่มีความสนใจก็สามารถทำได้ง่ายกว่าทางบล็อกลานสวนป่า ปัจจุบันเฟสบุ๊กจึงถูกนำมาใช้เป็นช่องทางหลักในการส่งผ่านข้อมูลของมหาชีวาลัยอีสาน ทำให้การขยายผลเครือข่ายความรู้ไปสู่สังคมภายนอกกว้างมากขึ้น กลุ่มคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกและคอยติดตามการเคลื่อนไหวของศูนย์การเรียนรู้มหาชีวาลัยอีสานมีหลากหลายวิชาชีพ ไม่ว่าจะเป็น นักวิชาการ อาจารย์ นักเรียนนักศึกษา หรือบุคคลทั่วไปโดยไม่จำกัดอายุ วุฒิการศึกษา

โดยครูบาสุทธินันท์บอกว่า “ความรู้มีอยู่เต็มป่า เต็มท้องฟ้า เต็มดินในตัวคน ช่วยกันเรียน มันจะไปไหนเสีย ตัวความรู้¹” ดังนั้นกลุ่มคนที่มีความสนใจจะคอยติดตาม และแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ เช่น ประเด็นการใช้น้ำมันยูคาลิปตัสมาทำผลิตภัณฑ์สเปร์ยไถ่ยุ่ง การประดิษฐ์เตาหุงต้มที่ใช้กลายเป็นเชื้อเพลิง เป็นต้น

4.2.3 การขยายผลความรู้ในรูปแบบอื่นๆ

นอกจากการถ่ายทอดและขยายผลความรู้ของมหาชีวาลัยอีสานในรูปแบบหลักๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีรูปแบบอื่นๆ ได้แก่การจัดกิจกรรมเสริมสร้างการเรียนรู้และการบรรยาย

มหาชีวาลัยอีสานนำโดย ครูบาสุทธินันท์มีส่วนสำคัญในการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้กลุ่มคนต่างๆ ได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ดังเช่น การจัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น (ตุลาคม 2553) เพื่อให้กลุ่มนักศึกษาปีที่ 1 สาขาทรัพยากรที่ดินและสิ่งแวดล้อม คณะเกษตรศาสตร์ ได้เข้าถึงทุนของตนเอง (พลังศักยภาพที่อยู่ในตัวเอง) ได้แก่ ความเชื่อมั่นในความสามารถ สิทธิความเท่าเทียมในการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมนอกห้องเรียนที่มีการเรียนรู้ท่ามกลางบรรยากาศของธรรมชาติในสวนป่าวนเกษตรของมหาชีวาลัยอีสาน

นอกจากการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แล้ว ผู้นำมหาชีวาลัยอีสานยังได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ผ่านการเข้าร่วมประชุมเสวนา และแสดงความคิดเห็นซึ่งจัดโดยหน่วยงานและสถาบันของภาครัฐ เช่น การประชุมประจำปีของกรมป่าไม้ (12-17 กันยายน 2555) ในประเด็น “เศรษฐกิจก็จะเอา ความยั่งยืนก็จะเอา เราจะจับปลาสองมือสำเร็จได้อย่างไร?” การประชุมวิชาการนานาชาติจัดโดยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลร่วมกับภาคภาคีเครือข่าย (8-11 สิงหาคม 2555) ในประเด็น “วิถีชีวิตชุมชนอยู่กันอย่างไร หากมองไกล 20 ปี” ในขณะเดียวกันยังได้รับเชิญให้ไปบรรยายในสถานที่ต่างๆ เช่น ศูนย์การเรียนรู้และบริการวิชาการเครือข่ายแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจังหวัดน่าน (3-4 พฤศจิกายน 2555) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (22 มิถุนายน 2555) งานสัมมนาเรื่อง “วนวัฒนวิทยาฝ่าวิกฤตสิ่งแวดล้อมของประเทศ” เป็นต้น

¹ สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ. ขึ้นบ้านใหม่..ฤกษ์ดีวันเข้าพรรษา. (<http://lanpanya.com/sutthinun/?tag=ขึ้นบ้านใหม่>). เผยแพร่ตั้งแต่วันที่ 18 กรกฎาคม 2551.

5. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาค้นพบว่า มหาชีวาลัยอีสานได้เข้าไปมีบทบาทเสริมสร้างพลังชุมชนให้คนในชุมชนชนบทจังหวัดบุรีรัมย์และใกล้เคียงมีความมั่นคง ยั่งยืนในด้านอาชีพและรายได้ ทั้งนี้โดยมีวิธีและกระบวนการในการขับเคลื่อนดังนี้

5.1.1 การกระตุ้นวิถีคิดและมุมมองใหม่ ๆ ในการทำเกษตร

เนื่องจากปัญหาหลักที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์และใกล้เคียงเป็นปัญหาที่เกิดจากแนวนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นและให้ความสำคัญกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาโดยตลอด ซึ่งผลพวงจากแนวนโยบายดังกล่าวทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้ผลผลิตการเกษตรตกต่ำและไม่ได้ราคา คนในชุมชนเกษตรกรรมจึงต้องตกอยู่ในสภาพที่รายได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ซึ่งทำให้ก้าวไปสู่สภาวะการเป็นหนี้สินและความยากจน จากสภาพการณ์ที่กล่าวมาทำให้ผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน(ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์)เกิดความตระหนักถึงปัญหา และได้แสวงหาแนวทางเพื่อทำให้ชีวิตของชาวบ้านในชนบทดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งผู้นำมหาชีวาลัยอีสานก็ได้ค้นพบคำตอบจากการศึกษา ทดลองในพื้นที่ตัวเองที่เรียกว่า “สวนปามมหาชีวาลัย” โดยได้พบว่าการทำเกษตรควรมีรูปแบบวิธีการใหม่ ๆ ที่จะเป็นการเพิ่มผลผลิตหรือมูลค่ากับสิ่งที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และก่อให้เกิดความยั่งยืนโดยคำนึงถึงสิ่งตอบแทนที่เหมาะสมและพอเพียงซึ่งไม่ใช่มองในรูปของตัวเงินเพียงอย่างเดียว แต่ต้องมีกระบวนการทำเกษตรให้มีความประณีต นั่นก็คือวิธีเรียนและวิธีทำเพื่อให้เกิดอาชีพเกษตรแบบผสมผสานที่มีมาตรฐาน และสามารถสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชนได้ ดังนั้นภายใต้การดำเนินโครงการจัดการความรู้ระดับชุมชน มหาชีวาลัยอีสานจึงได้ใช้ระบบ “เกษตรประณีต 1 ไร่” มาเป็นกระบวนการเพื่อกระตุ้นวิถีคิดและมุมมองใหม่ ๆ ในการทำเกษตรของชาวบ้านในพื้นที่อีสาน ให้เกิดการดัดแปลงรูปแบบการทำเกษตรของตนด้วยการหมั่นดูแล หมั่นศึกษา หมั่นทดลอง เพื่อให้อค้นพบช่องทางที่เหมาะสมสำหรับแก้ไขปัญหาชีวิตของตนเอง

ระบบเกษตรประณีต 1 ไร่ ในพื้นที่สวนปามมหาชีวาลัยอีสานจึงได้กลายมาเป็นแม่แบบ และขยายผลวิถีคิดวิธีทำลงในฐานการเรียนรู้ระดับชุมชนและแปลงสวนครัวของสมาชิกโครงการ เน้นให้ทุกคนทำเกษตรประณีต 1 ไร่ แปลงเกษตรประณีตจึงเป็นเสมือนฐานหรือพื้นที่ที่คนในชุมชนได้เรียนรู้

การแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างเป็นอิสระ ผลจากการศึกษาพบว่า มีหลายกรณีที่ค้นพบว่าตนเองยิ่งเรียนรู้ยิ่งทดลอง ก็ยิ่งมีการพัฒนามากขึ้น ตัวอย่างเช่นกรณีของพ่อกว้าง สุวรรณทา ประธานกลุ่มเกษตรอินทรีย์วิถีพอเพียงและแกนนำฐานการเรียนรู้หายโศก ที่ได้ดัดแปลงวิถีคิดของตนด้วยการหมั่นศึกษา ทดลอง การทำเกษตรอินทรีย์(การปลูกข้าวอินทรีย์ ปลูกผักปลอดสารพิษ) จนได้ผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์ที่มีคุณภาพเพียงพอและได้รับผลประโยชน์ตอบแทนที่คุ้มค่าจากการผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อขายให้กับพ่อค้าชาวต่างชาติ(จีน อินโดนีเซีย เยอรมัน) ซึ่งสามารถสร้างรายได้และอาชีพที่มั่นคงให้กับครอบครัว ขณะเดียวกันกระบวนการเรียนรู้อย่างอิสระได้ทำให้พ่อกว้างมีความสุขกับการเปิดรับเรื่องราวความรู้ใหม่ๆ สนุกกับความรู้เดิม โดยจะเห็นได้จากการที่หมั่นศึกษา หมั่นทดลองเพื่อพัฒนาข้าวสายพันธุ์ใหม่ให้มีคุณภาพตามที่ต้องการ(เม็ดสวยนุ่ม) หรือในกรณีตัวอย่างพ่อวิจิต จันทรานวงศ์ สมาชิกฐานการเรียนรู้ตำบลหายโศก ได้ค้นพบวิถีทางที่เหมาะสมในการสร้างอาชีพที่มั่นคงให้กับตนเองด้วยการต่อยอดองค์ความรู้เรื่องข้าวมาคิดค้นผลิตภัณฑ์น้ำมันที่สกัดมาจากข้าว เช่นผลิตภัณฑ์น้ำมันรำข้าวแคปซูล และยังคงคิดค้นต่อไปยังผลิตภัณฑ์น้ำมันงา ซึ่งผลิตภัณฑ์เหล่านี้ได้ช่วยให้ครอบครัวของพ่อวิจิตมีรายได้เพิ่มเข้ามาอีกหลายช่องทาง

ฐานการเรียนรู้ระดับชุมชนในรูปแบบของการทำเกษตรบนแปลงเกษตรประณีต 1 ไร่ นอกจากจะเป็นฐานหรือพื้นที่ที่ให้สมาชิกของมหาชีวาลัยอีสานและคนในชุมชนได้ทดลอง ศึกษา และค้นหาวิถีแก้ปัญหาของตนเองแล้ว ยังเป็นเวทีหรือสถานที่สำหรับพบปะ แบ่งปันความรู้ซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกที่ว่ายิ่งให้ความรู้ยิ่งเพิ่ม ได้ทั้งความรู้ ได้ทั้งเพื่อนที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

จากการศึกษาพบว่าระบบเกษตรประณีต 1 ไร่ คือกระบวนการที่มหาชีวาลัยอีสานนำมาขับเคลื่อนเพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนเกษตรกรรมได้ดัดแปลงวิถีคิดด้วยการลองผิดลองถูก เพื่อให้ค้นพบช่องทางหรือวิถีทางที่เหมาะสมในแก้ปัญหาการดำรงชีพของตน อีกทั้งยังกล่าวได้ว่าระบบเกษตรประณีต 1 ไร่ เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะสำหรับผู้ที่ทำอาชีพการเกษตรเพราะว่าแม้จะเป็นการทำเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็ก แต่สามารถสร้างทั้งอาชีพ และรายได้ที่มั่นคงพอเพียงให้กับคนในชุมชนได้ เนื่องจากงานในแปลงมีความหลากหลาย ผสมผสานที่ต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างประณีต เป็นระบบครบวงจร จนสามารถสร้างผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและมาตรฐานเพียงพอที่จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนที่คุ้มค่าและเหมาะสม

5.1.2 การสร้างพลังขับเคลื่อนด้วยการประสานความร่วมมือการทำงานกับภาคส่วนต่างๆ

การประสานความรู้จากส่วนต่างๆ ทั้งความรู้เชิงวิชาการจากนักวิชาการ ความรู้ภูมิปัญญาที่แฝงอยู่ในตัวชาวบ้านและความรู้จากสื่อต่างๆ มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ที่จะบูรณาการและประยุกต์ความรู้ที่มีอยู่เหล่านั้นขึ้นมาใช้เองอย่างเหมาะสมกับยุคสมัยและปัญหาของตนเอง ดังนั้นมหาชีวาลัยอีสานจึงได้เข้ามามีบทบาทในการสร้างภาคีความร่วมมือกับนักวิชาการและหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เช่น นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่ต่างๆ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะที่มีความคิดและมุมมองเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความอยู่รอดของสังคมที่คล้ายกัน การสร้างความร่วมมือกับภาคีต่างๆ นอกจากจะทำให้มหาชีวาลัยอีสานได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณและด้านวิชาการแล้ว ยังเป็นผลดีคือทำให้การดำเนินงานของมหาชีวาลัยอีสานในการขับเคลื่อนกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนมีพลังและเข้มแข็ง อีกทั้งยังทำให้ภาครัฐและนักวิชาการ ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมทั้งตระหนักถึงความสำคัญของการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น

การขับเคลื่อนกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนของมหาชีวาลัยอีสานโดยใช้ระบบเกษตรประณีตเป็นกลไกในการพัฒนานับตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา ได้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และมีผลอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือมีการสร้างแกนนำต้นแบบเกษตรประณีตที่พิสูจน์แล้วว่าประสบผลสำเร็จ แล้วได้ขยายผลความรู้จากต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จไปยังฐานการเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายอื่นๆ เพื่อสร้างแกนนำต้นแบบต่อไป ทำให้สมาชิกของฐานการเรียนรู้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ในอนาคตแนวโน้มที่ฐานการเรียนรู้ระดับชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบันจะสามารถพัฒนาไปสู่ระดับของการเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่มีศักยภาพในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาเพื่อให้คนในชุมชนชนบทได้เรียนรู้ที่จะพัฒนาความรู้ขึ้นใช้เอง ย่อมขึ้นอยู่กับแกนนำในแต่ละฐานการเรียนรู้ ที่จะสามารถดึงศักยภาพที่แฝงอยู่ในตัวเองออกมาได้ ด้วยการเป็นผู้ที่ไม่หยุดการเรียนรู้และทดลองสิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ จนเกิดภาวะความเป็นผู้นำขึ้นมาเองโดยธรรมชาติ กระทั่งเป็นที่ยอมรับและศรัทธาจากสังคมในวงกว้าง หนึ่งสำหรับกรณีของมหาชีวาลัยอีสาน การที่มีนักวิชาการ เจ้าหน้าที่ระดับต่างๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชนเข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรในรูปแบบต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของผู้นำซึ่งเป็นจุดแข็งของมหาชีวาลัยอีสาน เพราะผู้นำได้พิสูจน์ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมจาก “สวนปามหาชีวาลัย” แล้วว่าเป็นผู้ที่ไม่ยอมหยุดการเรียนรู้และมีการทดลองสิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ จึงได้รับ

การยอมรับและศรัทธาจากผู้คนทั่วไปทั้งจากหน่วยงาน องค์กรต่างๆในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ แต่ขณะเดียวกันการดำเนินงานของมหาชีวาลัยอีสานยังคงมีข้อจำกัดบางประการคือ การขาดแคลนบุคลากรที่จะเข้ามาสนับสนุนการทำงานของผู้นำเพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรสามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะทาง เช่นด้านคอมพิวเตอร์ในการจัดทำระบบฐานข้อมูลของสมาชิกฐานการเรียนรู้ระดับชุมชนเพื่อประโยชน์สำหรับการติดตามและประเมินผล รวมทั้งเพื่อการวางแผนจัดทำโครงการและออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมต่อไปในอนาคต

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ที่ผ่านมามหาชีวาลัยอีสานเป็นองค์กรชุมชนที่ได้เข้ามามีบทบาทในการเสริมสร้างกระบวนการกระตุ้นให้ชาวบ้านเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ๆในการทำเกษตรเพื่อค้นหาวិถีทางที่เหมาะสมของตนเอง ซึ่งมีกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในชุมชนได้ค้นพบช่องทางที่สร้างความมั่นคงให้กับชีวิตของตนเอง ดังนั้นกระบวนการดังกล่าวน่าจะมีการขับเคลื่อนต่อไป และอย่างต่อเนื่องโดยที่มหาชีวาลัยอีสานควรจัดทำโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการในรูปแบบของการจัดการความรู้ระยะที่ 3 ให้กลุ่มแกนนำและกลุ่มสมาชิกของฐานการเรียนรู้ระดับชุมชนเครือข่ายเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการ ทั้งนี้เพื่อหนุนเสริมให้กลุ่มแกนนำได้ต่อยอดความรู้และสร้างนวัตกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมในวงกว้างต่อไปและอีกส่วนหนึ่งคือเพื่อให้กลุ่มสมาชิกของฐานการเรียนรู้ได้มีโอกาสตั้งศักยภาพที่แฝงอยู่ในตัวออกมา และพัฒนาสิ่งใหม่ๆอยู่เสมอ จนเป็นที่ยอมรับและเกิดภาวะความเป็นผู้นำขึ้นมาเองตามธรรมชาติ

5.2.2 บทบาทขององค์กรภายนอกที่เป็นภาคีพันธมิตรคือพลังสำคัญที่จะช่วยให้การขับเคลื่อนกระบวนการแก้ปัญหาชุมชนของมหาชีวาลัยอีสานดำเนินไปอย่างเข้มแข็ง การหนุนเสริมเรื่องต่างๆแก่มหาชีวาลัยอีสานซึ่งเป็นองค์กรชุมชน จากนักพัฒนา นักวิชาการ และหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะด้านวิชาการและด้านการประสานแหล่งทุนสนับสนุนกิจกรรมต่างๆล้วนเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญ

5.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

ควรมีการศึกษาบทบาทขององค์กรชุมชนในพื้นที่อื่นๆที่มีการนำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกับกรณีของมหาชีวาลัยอีสานว่าผลที่ได้จากการศึกษามีความเหมือนและความต่างกันหรือไม่อย่างไร และอะไรคือเงื่อนไขของความต่าง